

Millî Mücadele'nin Güney Cephesi'nde İaşe ve İkmâl Faaliyetleri

The Subsistence and Supply Activities on the Southern Front in the National Struggle

Cengiz ŞAVKILI *

Tülay AYDIN **

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
savkiligengiz46@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7083-7020

Kahramanmaraş / TÜRKİYE

** Dr. Öğretim Üyesi,
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
tlyaydn05@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0308-1240

Kahramanmaraş / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of History
savkiligengiz46@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7083-7020

Kahramanmaraş / TÜRKİYE

** Assist. Prof. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of History
tlyaydn05@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0308-1240

Kahramanmaraş / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 25/10/2022

Kabul/Accepted: 27/01/2023

Öz

Savaşların insanlık üzerinde ki yıkıcı etkilerinin en bariz gözlemlendiği ve sonuçlarıyla yüzyıl boyunca etkisini hissettiren I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti açısından yeni bir mücadele dönemini ortaya çıkarmıştır. Uzun süren savaş boyunca maddi ve manevi olarak güç kaybeden ve yokluk içine giren devletin yanı sıra halkta yetersiz kaynaklarla baş başa kalmıştır. Millî Mücadele Döneminde Güney Cephesinde iaşe ve ikmal çalışmalarını mücadelenin seyrine etkisi yönünden ele alan bu çalışmada Adana, Antep, Urfa ve Maraş bölgelerindeki insan, silah ve cephane, iaşe ve çeşitli sıhhi ihtiyaçların sağlanmasındaki idari ve ekonomik yapılanma incelenmektedir. Bir halk savaşı olması nedeniyle tüm kaynakların da yerinden ve halktan karşılandığı bu savaşta Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye'nin hızlı ve yerinde müdahaleleri ise mücadeleyi millî ve topyekân bir hareket konuma getirmiştir. Çalışmanın temel varsayımı savaş öncesi ve savaş sırasında bu birliklerin ve cephe gerisinde kalan halkın kontrollü ve sistematik iaşe faaliyetlerinin Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye'nin öncülüğünde yerel güçler tarafından idare edildiği üzerinedir. Çalışmanın temel dayanağını arşiv belgeleri, yerel kaynaklar, anı ve hatıralar, resmi kaynakların yanında yabancı kaynaklar ve konu ile ilgili yazılmış araştırma inceleme eserleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Millî Mücadele, iaşe, ikmal, Adana, Urfa, Antep, Maraş.

Abstract

The First World War became one of the most devastating wars in the history of humanity and its Impact continued throughout the century. In this regard, it created a new period of struggle for the Ottoman Empire. The First World War turned out to be disastrous for the Ottoman Empire and its people as a whole. In addition to the empire's material and moral loss of power, the people also faced great poverty. During such a period, the occupations initiated by the British and the French in the Southern Region caused a new burden on the people. Thus, in this war of existence, the people mobilized all their resources.

This paper deals with the subsistence and supply activities on the Southern Front during the National Struggle in terms of their effects on the

development of the struggle. At this point, the study focuses on the administrative and economic structure in providing people, weapons and ammunition, food and various sanitary needs in Adana, Antep, Urfa and Maras regions. In this period, gangs, detachments, militia, and tribal units known as the Kuva-yi Milliye (irregular Anatolian militia force) met their needs for weapons, ammunition, and food with the help of the people through a local organization. Since it was a people's war, all resources were met by the people. However, the rapid and appropriate interventions of Mustafa Kemal and the Representative Committee turned this struggle into a national and total movement. This study argues that the controlled and systematic subsistence activities of these units and the people behind the front were administered by local forces under the leadership of Mustafa Kemal and the Representative Committee before and during the war. The sources of this study consist of archival documents, local sources, memoirs, foreign sources as well as official sources, and secondary sources on the subject.

Keywords:

National Struggle, Subsistence, Supply, Adana, Urfa, Antep, Maras.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme:	İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan:	sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans:	Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment:	Two external referees / Double blind.
Similarity Screening:	Checked – iThenticate.
Ethical Statement:	selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License:	Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

I. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, Anadolu topraklarının işgalini ortaya çıkarmıştı. İtilaf Devletlerince mütarekenin ardından 7. maddeyi yürürlüğe sokacak sebepler sağlanmış ve belirlenen işgal yerlerini İngiliz ve Fransızlar aralarında paylaşmışlardı. İngiltere ve Fransa daha evvel imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması ile Kilikya, Suriye, Musul, Filistin ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Fransa'ya; Hayfa ve Akka Limanları ile Irak Bölgesinin ise İngiltere'ye bırakılması konusunda anlaşmışlardı (Şıvgın, 2014: s. 14-15). İngilizler, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi uyarınca 27 Aralık'ta Kilis'i, 1 Ocak'ta Antep'i, 31 Ocak'ta Osmaniye'yi işgal etmişlerdir (Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 49-60). İngilizler Urfa, Antep ve Maraş'ın işgali için Ermeni Lejyonundan 3 tabur asker de görevlendirmişlerdi (Gönen, 2005, s. 74-74). Fransızlarda 7. madde uyarınca 11 Aralık 1918'de Dört Yol'a ve 17 Aralık'ta Mersin'e asker çıkarmışlar ve Fransız ve Ermeni askerleri 21 Aralık 1918'de Adana'yı 27 Aralık'ta da Pozantı'yı işgal etmişlerdi (Hatipoğlu, 1989, s. 16). Ancak İngilizler daha sonra Musul'un petrol açısından önemini kavramaya başlamışlardı (Akyüz, 2008, s. 326). İngilizler, bir süre sonra Musul bölgesine karşılık Antep, Urfa ve Maraş bölgesini Fransızlara bırakmışlardır (Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 61). İngilizler Fransızlarla imzaladıkları Suriye İtilâfnâmesi uyarınca işgal ettikleri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden çekilmişler ve bu bölge Fransızlar tarafından işgal edilmiştir (Yavuz, 1994, s. 53). Daha sonra Fransızlar, anlaşma çerçevesinde 30 Ekim 1919'da Maraş'ı, 5 Kasım 1919'da da Antep'i İngilizlerden devralmışlardı (Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 62).

Güney Bölgesinde başlayan İngiliz ve Fransız işgalleri kısa sürede toplumda bir duyarlılık ve farkındalık ortaya çıkarmıştır. İşgallere karşı önce yerelden başlayan protesto ve muhalefet Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'nin süreci yönetmesiyle birlikte millî ve topyekûn bir hareket konumuna gelmiştir. İşgallere karşı verilen mücadele sırasında millî kuvvetlerin ve halkın iâşe, cephane ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması ise esas sorun olmuştur. Savaş öncesi ve savaş sırasında bu birliklerin ve cephe gerisinde kalan halkın kontrollü ve sistematik faaliyetleri çoğunlukla Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliyenin öncülüğünde yerel güçler tarafından idare edilmiştir. Nitekim savaşın henüz başlangıcında Ali Fuat Paşa'nın ön değerlendirmeleri çerçevesinde Güney Bölgesindeki işgallere karşı bölgede alınacak tedbir ve tertibat konusu gündeme taşınmıştı. Buna göre Heyet-i Temsiliyenin onayından geçirilerek alınan kararda 20, 3, 13 ve 12. Kolordular öncülüğünde bölgede bir millî teşkilat kurulması istenmiştir. Ayrıca bu teşkilat kurulana kadar da bölgede bazı tedbirler alınması gereği vurgulanmıştır. Bu kapsamda işgal muntikası iki kısma ayrılmış ve birinci bölge Mersin-İskenderun-Osmaniye-Sis-Bahçeçik ve Develi muntikası olarak 20. Kolordu emrine, ikinci bölge ise Kilis-Antep bölgesi olmak üzere 3. Kolordu emrinde teşkilatlanma için görevlendirilmiştir. Diyarbakır bulunan 13. Kolordu da Urfa muntikasındaki harekâttan sorumlu tutulmuştur. Ayrıca millî bir ordu teşkil edilmesi, cami ve mescitler esas olarak her köy ve mahallede piyade takımı kurulması, her

müezzinin ve hocanın görev alması istenmişti. Yine terhis edilmiş asker ve subaylarında bu teşkilatlara katılması, millî ordunun takım, bölük ve tabur olarak vücuda getirilmesi de istenmiştir (Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 65-67).

Savaşa hazırlık evresinde alınan bu tedbirlerin yanında Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi sonrasındaki genel durumu dikkate alınırca Millî Mücadele'nin yoğunlukla bir halk savaşı şeklinde seyrettiği ve dolayısıyla ordu ve birliklerin ihtiyaçlarının da bu kaynaktan desteklendiği görülmektedir. Savaş sonunda Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 30-35 bin civarında bir askere sahip olduğu ve düzenli birlikler içinde en teşekküllü orduyu ise 15. Kolordunun oluşturduğu görülmektedir. Bu sebeple Kuva-yı Milliye örgütleri düzenli ordu birlikleri kuruluncaya kadar Anadolu'da mücadelenin merkezi unsuru konumunda yer almıştır (Müderrişoğlu, 1990, s. 39; 172). Mustafa Kemal'in genel stratejisi bu birliklerle gerilla taktiği uygulamak yoluyla Güney Cephesindeki savaşı yönlendirmek üzerine kuruluydu (Özaslan, 2021, s. 44). Bu ise birliklerin işesinde halkı önemli bir konuma yükseltmekteydi. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki temel ikmal ve menzil hatlarının Mondros Mütarekesinin ardından işlevsiz kalması nedeniyle Güney Cephesi bu hatlar üzerinden değil bizzat yerinden temin ve tedarik politikası ile desteklenmiştir (Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 290). Bu sebeple Güney Cephesinde başlangıçtan itibaren bir halk savaşı olarak yürütülen mücadelede, savaşın insan kaynağı ve diğer ihtiyaçları da çoğunlukla halk tarafından karşılanmıştır (Özaslan, 2021, s. 44). Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın bu cephedeki temel stratejisi buradaki mücadelenin çetelerle devam ettirilmesi ve Fransızların bu yolla yıldırılmasını sağlamaktır. Böylece hem düzenli ordu birlikleri bölünmemiş ve çok alanda savaşılmamış olacak hem de büyük devletlere karşı açık bir tavır sergilenecekti (Hatipoğlu, 1989, s. 91). Bu genel stratejilerle çerçevesi çizilen Güney Bölgesinde oldukça fazla cepheden devam ettirilen savaşta çete olarak adlandırılan Kuva-yı Milliye birliklerine ve bu birliklerin hem merkez hem de yerel unsurlar tarafından desteklenmesine büyük bir gereksinim duyulmaktaydı. Hem insan kaynağı hem de bu kaynağın işesi ve cephelerde ortaya çıkan çeşitli sağlık ve tıbbi ihtiyaçların giderilmesi büyük bir seferberlik içinde ortak bir tutum ve tavır oluşturmuştur.

1. Güney Cephesi Antep Bölgesinde İlaş ve İkmal Faaliyetleri

İlk olarak İngiliz işgaline uğrayan Antep'te işgalin hemen ardından şehirdeki bütün silah ve cephaneliğe İngilizler tarafından el konulmuştu. Şehirdeki cephaneye ve silah tehditler yoluyla ele geçirilmiş 12 Mart'ta 14 adet araba ve silah İngilizlere teslim edilmiştir (Lohanizade, 1989, s. 19). Öte yandan Osmanlı askerlerinin mütareke uyarınca terhis edilmiş olması nedeniyle şehirde güçlü bir askeri varlık kalmamış, bunun yerine diğer işgal noktalarında da olduğu gibi asayişini sağlamak üzere çok az miktarda jandarma birliği bırakılmıştı. İşgalin ilk devresinde İngilizlerin aldığı tedbirler, şehrin savunması için gerekli olan cephaneye ve silahların elden çıkmasına sebep olmuştu. Fransızların işgali ile başlayan ikinci dönemde ise Türk ordusunun mevcudu üç tabur asker, 500 piyade ve yaklaşık 70 kişilik bir Kuva-yı Milliye gücünden oluşmaktaydı. Antep'teki Fransızların güçleri ise dört tabur asker, iki süvari

bölüğü ve on iki toptan oluşmaktaydı (Türk İstiklal Harbi VII'inci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), 1975, s. 77). Genelkurmayın emriyle Antep'teki askeri idare, savaşın başlangıcından Antep kurtarılincaya kadar ki süreçte, emir komuta açısından Adana Cephesine bağlı faaliyet göstermiş, ordunun iâşesi El Cezire Cephesi Kumandanlığınca sağlanmış ve burada Kurmay Yarbay Hayri Bey komutasında birde 9. Tümen oluşturulmuştu (Öztürk, 1994, s. 137).

Antep'te işgalin ardından başlayan farkındalığın ilk yansıması şehirde Sivas Kongresinde alınan karar doğrultusunda bir millî teşkilat yapılanmasına gidilmesi olmuştur. Daha sonra başlayacak olan savunmanın en büyük insan ve iâşe kaynağı bu teşkilatlar sayesinde sağlanmıştır. Bölgede Batı bölgesinde olduğu gibi kongre yapılanmalarından ziyade işgal bölgelerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri aktif bir rol oynamış ve savunmaya koordineli bir kaynak sağlanmıştır (Müderrişoğlu, 1990, s. 237-238). Antep'te 23 Ekim 1919 tarihinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüm savunma boyunca iâşenin sağlanmasında rol oynamıştı (Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları, 1982, s. 338-339). Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Dr. Ragıp Bey, Alay Kâtibi Avni Bey, Telgrafçı Mahir Bey ile Meclis İdare Başkâtibi Eşref Bey'in bir araya gelmesiyle Eşref Bey'in evinde yaptıkları toplantı sonucunda kurulmuş ve aralarında bir sözleşme yapılmıştır. Cemiyetin kurulma kararı bizzat Mustafa Kemal'e de bildirilmiş ve yeni kurulan cemiyet Heyet-i İdare adıyla bir yönetim birimi de oluşturmuştu. Esas merkezi birimi ise Heyet-i Merkeziye oluşturmaktaydı (Gömeç, 1989, s. 32). Cemiyet kurulduktan kısa süre sonra örgütlenme faaliyetlerini artırmıştır. Şehirde muhabere birlikleri kurulmaya başlanmış ve bu kapsamda mahallelerin birleştirilmesiyle semtler oluşturulmuş bu semtlerde bulunan subay ya da çavuş gibi daha evvel savaşlarda bulunmuş kişilerden birinin de bu semtlerin reisi olarak kumandan tayin edilmesi sağlanmıştır. Bu kumandanlar bünyelerinde bulunan 100'er kişilik semt kadrolarını silahlandırmak ve silahsızların da tahkimat işleri ile ilgilenmesi ile görevliyidiler (Ünler, 1969, s. 20). Bu vesileyle şehir toplam 27 semte ayrılmıştır (Lohanizade, 1989, s. 32-34; Ünler, 1969, s. 20; Turgut, 2006, s. 99). Antep'te bir Kuva-yı Milliye yapılanması da Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti desteğiyle kurulmuştur. Çünkü hükümet ile burada kurulan Kuva-yı Milliye yapılanması arasında bir ünsiyet kurulmamasına özen gösterilmekteydi (Antep Savunması Askeri İâşe Defterleri Açılığın Günlüğü, 2014, s. 38). Bu süreçte Güney Bölgesi genelinde ve özeld de Antep Cephesinde Kuva-yı Milliye birliklerinin önemi hayati bir nitelik taşımıştır. Keza Kuva-yı Milliye birlikleri güney bölgesindeki insan gücünün temelini teşkil etmekteydi. Bu birlikler genel olarak gönüllüler, mükellef denilen silahlı alınan kişiler, dağda gezen eşkıyalar, efeler, zeybekler, hapishanede bulunan tutuklu ve sanıklar, asker kaçakları, soyguna ve suça karışanlar, iç isyanlara karışıp sonra bu örgütlere sığınanlar ve yersiz yurtsuzlardan oluşmaktaydı. Bu birliklere "Müfreze, çete, milis" gibi çok çeşitli isimler de verilmiştir. Bu adlar ile faaliyet gösteren bu yapılar, çoğu yerde halk tarafından ordu düzeninde alay veya tabur şeklinde örgütlenmişlerdi (Müderrişoğlu, 1989, s. 179).

Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şehir yapılanmasını semtler şeklinde örgütlerken diğer yandan da silah, asker ve iâşe temini için ciddi bir şekilde

çalışmalarını devam ettirmekteydi. İşgalin başlamasının ardından cemiyet iâşe ve ikmal için önce kendi üyelerinden faydalanma yoluna gitmiştir. Hali vakti yerinde olanlardan yardım parası toplamış, alınan paralarda makbuz karşılığında kayıt altına alınmıştı. Millî bir teyakkuz haline gelen cephaneye ve silah temininde çiftçiler silah alırken çift hayvanlarını, diğer cemiyet üyeleri ise yatak ve yorganlarını satarak silah temin etmeye çalışmaktaydılar (Öztürk, 1994, s. 72; Lohanizade, 1989, s. 27; 33). Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ya üyelerinden direkt silah temin ederek ya da üyelerinden güçleri oranında topladığı paralarla Halep'ten silah satın alınmasını sağlayarak ihtiyacı gidermekteydi. Cemiyet kuşatmadan evvel bu örgütlenmesine hızla devam ederken giderek üye sayısını artırmaya başlamış ve diğer yandan da millî kuvvetlere iâşe sağlamaya başlamıştı (Yetkin, 1962, s. 33; Yetkin & Solmaz, 1964, s. 22). İşgalin Fransızlarca yoğunlaştırılmasıyla beraber tedarik işlemlerinde kendi üyelerinden başlayan Heyet-i Merkeziye Halep, Birecik, Maraş gibi yerlerden silah ve cephaneye temin ederek Antep'e getirilmesini sağlamış, öte yandan teşkil edilen semtlerde sürekli bulundurdukları silahlı devriyeler aracılığıyla da semtler arasında bağlantı kontrolünü sağlamışlardır (Lohanizade, 1989, s. 33). Heyet-i Merkeziye Antep savunması sırasında çeşitli alanlarda faaliyet göstermek üzere; *Muhafaza-i Emval Komisyonu*, *Cem-i İnanat Komisyonu*, *Celb-i Efrad Komisyonu*, *Mubayaa Komisyonu*, *Hicret ve Nakilhane Komisyonu* gibi kuruluşlar vücuda getirmiştir. Bunlar içinde iâşe işlerini yürütmek üzere Askeri ve Umumi olmak üzere iki ayrı iâşe komisyonu henüz savunmanın başında kurulmuştur. Askeri İâşe Komisyonu askerlerin ve Kuva-yı Milliye'nin iâşe işlerini yürütürken, Umumi İâşe Komisyonu halkın iâşe işlerini yürütmekteydi (Antep Savunması Askeri İâşe Defterleri Açılışın Günlüğü, 2014, s. 161). Antep'te savunma sürerken bir yandan da bazı askeri ve idari tedbirler alınarak cephe ve cephe gerisinde bir düzen kurulmaya çalışılmıştır. Tahkimatın sağlanması, cepheler arasında telefon hattı kurulması ile Heyet-i Merkeziye ile bütün cepheler arasında iletişim kurulmasının sağlanması, savaşanlar için bir elbise ve ayakkabı imalathanesi ile savunma hattı dışından gelecek erzakların içeri alınması için bir nakliye birliğinin kurulması gibi bazı hayati tedbirler de alınmıştır (Lohanizade, 1989, s. 132).

İâşe ve örgütlenme yolunda bu tedbirlerin alınmasında, Heyet-i Temsiliye tarafından bölgedeki kuvvetleri örgütlemek üzere görevlendirilen Kılıç Ali'nin etkisi de fazla olmuştur. Bölgeye gelen Kılıç Ali Bey, Antep'te Heyet-i Merkeziye ile bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda savunma ve ikmal bölgeleri belirlenmiş savaş düzeni için gerekli bazı tedbirler alınmıştır (Turgut, 2006, s. 99). Buna göre şehir içinde ve dışında savaş tertibatının nasıl alınacağı belirlenirken sargı ve bakım evlerinin yanı sıra tahkimatın nasıl yapılacağı, hangi cinsten, ne tür malzemenin hangi yolla tedarik edileceği gibi bazı konularda örgütlenmeler sağlanmıştır (Öztürk, 1994, s. 92). Öte yandan bölgenin cephelere ayrılmasından sonra çeşitli tabur ve bölükler kurulmuştu. Şimşek ve Yıldırım bölüklerinin yanında Kepenek Mahallesi'nde de bir ekip teşkil edilmişti. Bu ekipler bölgede *çete* olarak anılan mütevazı milis güçlerinden oluşmaktaydı (Bozgeyik, 1998, s. 106). Antep savunmasında görev alan bu çeteler genellikle ileri gelen ağa ya da eşrafın güdümünde kurulan birliklerdi. Bunlar arasında

Karayılan, Memik Ağa, Nizipli Habeş Efendi ve Mustafa Çavuş'un birlikleri de bulunmaktaydı (Antep Savunması Hastane Defteri Bir Şehrin Feryadı, 2014, s. 60-61; Ünler, 1969, s. 42). Kuva-yı Milliye birliklerinin mali yapılanmaları biraz da birlik başındaki reisin kimliğine göre şekillenmekteydi. Keza efeler, eşkıya reisleri, komiteciler, sivil komutanlar ve subaylar idaresinde bulunan birlikler bu reisler idaresinde mali kaynak edinmişlerdir (Müderrişoğlu, 1990, s. 181-183).

Heyet-i Merkeziye bir yandan ikmal ve savunma noktalarını belirlerken, Çınarlı Camii de savaşın sevk idare merkezi olarak belirlenmişti (Gömeç, 1989, s. 49-50). Fransızların başlattığı savaş Nisan 1920 başlarında giderek hız kazanmış ve şehirdeki savaşa çevre köylerden de olmak üzere gönüllü birçok yardımcı kuvvetler yağmaya başlamıştır. Savaş başlamadan evvel de köylerde Heyet-i Merkeziyeye bağlı *Köy Milli Reislikleri* adı altında köylülerin kendi aralarından birini reis seçtiği yapılanmalar da ortaya çıkmıştı (Yetkin, 1962, s. 34). Keza Mustafa Kemal'in en önemli isteklerinden biri de her köyde komiteler ve direniş merkezleri oluşturulması için temsilciler gönderilmesiydi. Oluşturulan bu direniş komitelerine kadınlar, gençler ve çocuklar da katılmışlardı (Özaslan, 2021, s. 76). Bu takviye kuvvetlerle şehir içinde daha evvel kurulmuş olan semt birliklerine cephe takviyesi yapılmıştır. Ancak takviye olarak gelen bu köylü çetelerin iâşesinin nasıl sağlanacağı da bir sorun olmuştur. Bu sebeple bir çözüm olarak Kuva-yı Milliye çetelerinin civardaki evler tarafından iâşe edilmesi sağlanmış şehir dışındaki köylülerin iâşesi de eski saray avlusuna açılan bir mutfaktan yapılmaya başlanmıştır (Öztürk, 1994, s. 92). Bu sırada Antep halkından toplanan yardımlarla polis, piyade, süvari ve jandarmaların iâşesi de sağlanmış ayrıca Kilis'ten gelen orduların da ihtiyaçları karşılanmıştı. Giderek artan kuvvetlerin ve öte yandan bölgedeki halkın iâşesi de eldeki mevcut ürünün kısa sürede bitmesine sebep olmuş ve ciddi bir iâşe sıkıntısı başlamıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'dan bölgeye acil olarak 15-80 bin arasında bir tahsisat ayrılması istenmiştir (Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri Savunmanın Şifreleri, 2017, s. 44).

Muhasaranın henüz başlangıcında ortaya çıkan bu iâşe sorunu giderek artmaya başlamış şehirdeki savunma kuvvetlerinin ve halkın en büyük sorunu haline gelmişti. Halkın yanında savaşan askerlerin de erzakının zamanla bitmesi, özel olarak evlerdeki erzaka da el konulmasına sebep olmuştu. Hatta bazı evlerdeki erzaka zorla el konulmuştur (Antep Savunması İâşe ve Satın Alma Defteri, Bir Şehrin Dayanışması, 2017, s. 83-84). Un ve bulgur gibi temel ihtiyaçların sağlanmasında İâşe Komisyonunun depolarının erimesi ile yaşanan sıkıntı daha da doruğa çıkmıştır. İâşe Komisyonunun topladığı erzak şehrin farklı bölgelerinde depolanmaktaydı. Ancak genel olarak iâşe *Anadolu Otel*i civarındaki bir handa muhafaza edilmekteydi (Antep Savunması Askeri İâşe Defterleri Açlığın Günlüğü, 2014, s. 107). Haziran 1920'de 3. Kolordu Kumandanlığına yazılan bir yazıdan anlaşıldığı kadarıyla Antep'te Kuva-yı Milliye ve askerinin sadece bir günlük erzakı kaldığı belirtilmiş durumun aciliyeti tekraren Heyet-i Temsiliyeye ifade edilmiştir (Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri Savunmanın Şifreleri, 2017, s. 52). Ağustos 1920'de başlayan Fransız bombardımanında un, bulgur gibi temel ihtiyaçlar bombalanan yerlerdeki enkaz altında kalmış böylece şehirde büyük bir kıtlık başlamıştı (Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muhabere

Defteri Savunmanın Şifreleri, 2017, s. 66). Öyle ki siper dışına çıkanlar düşman tarafından vurulma ihtimaline karşın ot, patlıcan yaprağı kurusu, pancar kökleri gibi buldukları her türlü yiyeceği yemeye başlamışlardı (Lohanizade, 1989, s. 185). İaşe de yaşanan bu sıkıntıların artması üzerine Adana Cephesi Kumandanlığına Düyun-u Umumiye'den buraya aktarılan senetlerin Antep'e tahsis edilmesi istenmiştir. Bu uygulama yapılamaz ise iaşe konusunda ciddi bir sıkıntı yaşanacağı ve artık halkın elinde de iane verecek bir şey kalmadığı belirtilmiştir (Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri Savunmanın Şifreleri, 2017, s. 70). İaşe yokluğu o kadar hat safhaya ulaşmıştır ki, bir ara çözüm olarak Heyet-i Merkeziye savunma sırasında firar edenlerin el altında tutulan eşyalarının satılması işi için merkez tarafından görevliler tayin edilmesini istemişti. Antep Mutasarrıflığı da bu öneriyi olumlu karşılayarak uygulamaya koymuştur (Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri Sessizliğin Çılgılığı, 2017, s. 33-34). Bu sırada çevre illerden de yardımlar gönderilmiş örneğin Maraş'tan temin edilen 300 timinlik bulgur ve un Antep'e ulaştırılmıştır (Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri Savunmanın Şifreleri, 2017, s. 320). Yine Malatya ve Adıyaman halkı yirmi bin kilo zahire ve beş yüz lira para yardımında bulunmuştu (Türk İstiklal Harbi VII'inci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), 1975, s. 84). Antep'teki halkın bütün varlığı neredeyse bu savunma boyunca tükenmiş, şehir halkından bu süreçte 232 bin altın lira toplanmış ve toplanan bütün para halkın ve askerinin iaşesi için harcanmıştır (Üzel, 1987, s. 335).

Eylül 1920'de yazılan bir yazıda şehirdeki içler acısı durum gözler önüne serilmiştir. 35 gündür süren ateş altında şehrin dörtte üçünün harap olduğu, halkın mağaralar içinde yaşamaya başladığı, Kılıç Ali'nin ise halkın tek kurtuluş ümidi olduğu ifade edilmiştir (Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri Savunmanın Şifreleri, 2017, s. 269-270). Kasım 1920'de Mıntıka Kumandanlığına çekilen bir telgrafta sivil halk ve personel için gerekli olan ihtiyaç listesi çıkarılmıştır (Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri Sessizliğin Çılgılığı, 2017, s. 43). Çekilen iaşe sıkıntısının savunmanın etkisini azaltması nedeniyle bir tedbir alınması düşünülmüş ve iaşe açısından yük olduğu düşünülen kadın ve çocukların çoğunluğunu oluşturduğu bir grubun şehir dışına çıkarılarak daha emniyetli görülen Maraş, Urfa, Malatya ve Harput civarına gönderilmesine karar verilmiştir (Pamuk, 2009, s. 246). Bu fikir özellikle sayısı 60 bine yaklaşan ve savaşmayan insanları şehir dışına çıkararak savaşanlar için erzak tasarrufu sağlamak amacıyla belirlenmişti (Lohanizade, 1989, s. 134-136). Bir ara çözüm olan bu tedbire karşın Fransızların geçit vermeyen kuşatması, Ocak ayı başlarında daha da sıkıntılı bir durum ortaya çıkarmıştır. Silah ve cephane eksikliğinden ziyade iaşe sıkıntısı halkın ve askerinin belini bükmüş bu durumun farkında olan Fransızlar ise kuşatmayı daha da sertleştirmeye başlamışlardı. Heyet-i Merkeziye, şehirdeki açlık nedeniyle bir karar alarak halkın sevgisini kazanmış kişilerden oluşan bir heyet belirlemiştir. Bu heyet bütün ev ve ambarları araştırarak üzüm, fıstık, mısır, at, sığır gibi yenebilecek unsurları toplayarak İaşe-i Umumiye ambarına teslim etmiş ve bu ürünlerin herkese ölmeyecek miktarda dağıtılmasını sağlamıştır (Üzel, 1952, s. 246-

247). Bu sıralarda şehirde 25 bine yakın nüfus ve ancak 25 kilo erzak kalmıştı. Ayrıca Heyet-i Merkeziye bir *Açlık Beyannamesi* ilan etmiş, bu beyannameye göre kadınlar zerdali çekirdeklerinden ekmek yapmakla görevlendirilmişlerdi. Buna göre çekirdekler kırılıyor, tatlanan çekirdekler tink taşında ezildikten sonra un ve kepeklerle karıştırılarak ekmek yapımı için hazır hale getiriliyordu (Gömeç, 1989, s. 89). Ocak sonunda ise toplanan fıstık ve üzümün de bitmesiyle halk at ve eşek gibi hayvanları yemeye başlamış; bu sebeple ciddi bir çözüm olarak kuşatma hattının yarılması düşünülmüş ve dışardan içeriye erzak sokulması planlanmıştı (Lohanizade, 1989, s. 183).

Antep'teki savunma durumunun kritik bir hale gelmesi üzerine Mutasarrıf Sabri Bey başkanlığında toplanan Heyet-i Merkeziye ve şehrin ileri gelenleri öncelikli olarak komuta meselesini ele alarak, Ali Şefik Özdemir Bey'in "Etraf-ı Şehir Cepheler Komutanı" olmasına karar verdiler (Şapolyo, 1957, s. 188). Eş zamanlı olarak bu sırada açlık nedeniyle Heyet-i Merkeziye tarafından tüm kumandanlıklara defaten yazılar yazılmış, durumun ciddiyeti anlatılmış ve adeta sitem edilerek halkın açlıktan öldüğü anlatılmıştır. Halk ise Heyet-i Merkeziye ve Özdemir Bey'e sürekli olarak açlıktan yakınmakta hatta *açız açız* diye bağırırmaktaydılar. Cephe yönetimi ise bu çaresiz durum karşısında bir oyalama taktiği yaparak, kuşatmanın biteceği ve biraz daha sabredilmesini tavsiye etmekteydi (Ünler, 1969, s. 142; Lohanizade, 1989, s. 190-191).

Şehirde bir yandan açlık ve iaşe sıkıntısı yaşanırken diğer yandan hastane ve sağlık sorunları baş göstermişti. Kısıtlı şartlar altında çalışan sağlık çalışanları yokluk içinde hasta ve yaralıları tedavi etmekteydiler. Bu sıralarda şehirde halkın *Sarı Hastane* olarak isimlendirdiği bir sağlık kurumu vardı ve yaralı ve hastalar burada tedavi edilmekteydi (Gesar, 2015, s. 37). Ancak burası yeterli olmayınca Emniyet Otelinin yanındaki bir han ve daha sonra da *Şeyh Camii* ve bünyesinde yer alan bir okul hastane olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu civardaki bütün evler de hastanelere dönüştürülmüştür (Antep Savunması Askeri İaşe Defterleri Açlığın Günlüğü, 2014, s. 115-116). Örneğin Mevlevi Şeyhi olan Mustafa Efendi'nin evi de 100 yataklı hastaneye dönüştürülmüş, ayrıca Antep Belediye Eczanesi de bir süre sonra buraya taşınmıştı (Tok, 2017, s. 142-143). Bilhassa Şeyh Cami'ndeki sağlık hizmetleri savunma sırasında daha önem kazanmış bütün yaralıları cami içine yatırılarak tedavi edilmiştir. Ali Nadi Ünler'in verdiği bilgiye göre ameliyat hizmetlerini Mecit Bey yürütmekteydi (1969, s. 50). Hastanede Mecit Barlas, İbrahim Söylemez ve Şahabettin Bey olmak üzere sadece üç doktor bulunmaktaydı (Antep Savunması Askeri İaşe Defterleri Açlığın Günlüğü, 2014, s. 115-116). Tıbbi malzemenin yokluğu, ameliyatlarda narkozsuz yapılması, gazlı bez ve tentürdiyot bulunamaması gibi sorunlar doktorları zorlarken, bu süreçte Fransızların elinde bulunan Amerikan Hastanesinden malzeme talebinde bile bulunulduğu görülmüştür (Ünler, 1969, s. 77). Öyle ki sargı bezi eksikliği nedeniyle tülbentler bez olarak kullanılmaya, bir süre sonra ise halktan sarık bezi toplanmaya başlanmıştır (Yetkin, 1962, s. 47-48). Bu hastanede çalışan doktorlardan biri de Fahri Bey'di. Fahri Bey hem şehirdeki çatışmalarda görevler almış hem de bu sıralarda halk içinde baş gösteren ve adına *Hıçkırık hastalığı* denilen ilginç bir hastalıkla mücadele etmiştir. Bu hastalık şehirde yaşanan açlık sırasında zerdali çekirdeğinden yapılan ekmeklerin tüketilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştı. Fahri Bey, zerdali çekirdeğinin

içinde yer alan zehirli bir maddenin bu hastalığa sebep olduğunu Heyet-i Merkeziyeye belirtmiş olmasına rağmen başka bir çare kalmaması nedeniyle buna müsaade edildiğini belirtmektedir. Bu ekmeğin yenmesiyle şehrin her yanında yayılan hastalığın kısa sürede erzak yardımının geleceği umulduğundan geçici olduğu düşünülmüştü. Ancak hastalık nedeniyle sayısı 50'yi bulan ölüm vakaları olmaya başlayınca, baştabiplik tarafından bu ekmeğin yenmesi yasaklanmıştır (Ünler, 1969, s. 133; Lohanizade, 1989, s. 181; Gülü, 2018, s. 854).

Antep'te bir de tetanozlu hasta sorunu vardı. Bez ve diğer sıkıntılar nedeniyle bu hastalar hızla ve çaresizlik içinde ölmeye başlamışlardı (Gömeç, 1989, s. 89; Lohanizade, 1989, s. 120). Günlerce hiç güneş görmeyen rutubetli mağaralarda ya da taş ocaklarında kalan halk içinde birçok farklı hastalık görülmeye ve savaşta yaralananların yanında bu insanların tedavisi de bir sorun olmaya başlamıştı. Bizzat bu alanlarda bulunan Lohanizade Mustafa Nurettin Bey, anılarında bu sebeplerle halk arasında dizanteri, tifo, göz ağrısı hastalıklarının baş gösterdiğini ve yeterli ilaç olmadığı için hastaların tedavi edilemediğinden bahsetmektedir. Bunun yanında yaralılar için tentürdiyot, kloroform eksikliği nedeniyle düzgün bir tedavi yapılamadığı ve hatta bu sebeple ağır yaralı hastaların kol ve ayaklarını ipe bağlandığı ve bu nedenle kol ve bacaklarının kesilmek durumunda kaldığını belirtmektedir (Lohanizade, 1989, s. 120). Aralık 1920'de 9'uncu Fırka Kumandanı tarafından Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığına gönderilen bir yazıda Şeyh Camii'ndeki hastanede ihtiyaç duyulan ilaç listesi verilmiştir. Bu listeye göre 4 kutu morfin ampul, afyon ruhu, kozein, 5 kloroform, 1 kloralidrane ve 2 adet pota ihtiyacı söz konusuydu (Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri Sessizliğin Çılgılığı, 2017, s. 70). Güney Cephesi'nde Tıbbi malzeme ihtiyacının hat safhaya ulaştığı bu günlerde Kilikya bölgesine de bir imdat heyeti sevk edilmiştir. Bu heyet bölgede seyyar dispanserler açmıştır. Yine Antep savunması sırasında da bu şehre Hilâl-i Ahmer heyeti gönderilmiştir. Bu heyet 6 Nisan 1921 tarihinde Fransız bandıralı bir hastane gemisiyle beraberinde 20 tonluk eşya ile tıbbi malzeme getirmiştir. Heyet ve beraberindeki malzemeler İskenderun üzerinden Antep'e sevk edilmiştir (Kurnaz Şahin, 2012, s. 357). Kızılay'ın gönderdiği bu heyetin içinde bulunan doktorlar ve memurlar hem savunma sırasında hem de savunmadan sonra önemli görevler icra etmişlerdir. Bu heyetler ilk etapta yaklaşan bayram nedeniyle bir komisyon eşliğinde yaklaşık 4 bin kişiye çamaşır ve eşya dağıtmıştır (Çapa, 2010: 154). Gönderilen ilk heyet içinde üç doktor ve dört memur bulunurken, aynı zamanda bu ekiple beraber bölgeye 25 bin çamaşır ile 5 bin parça malzeme gönderilmiştir (Uluğtekin & Uluğtekin, 2013, s. 153). Antep'e gelen bu ilk heyet kısa sürede şehirde muayenehane, ameliyathane, eczane ve dispanser kurmuş ve yaklaşık 3 bin kişiyi tedavi etmiştir (Çanlı, 2015, s. 519). Kızılay'ın savaş sonrası gönderdiği on kişiden oluşan ikinci heyette başkanlığı Dr. Emin Bey yapmış ve heyet yanında birçok sıhhi gereçte getirmiştir (Türk Basınında Millî Mücadele Döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922, 2019, s. 298; Çanlı, 2015, s. 519).

Antep savunmasında çekilen en büyük zorluk iâşe sorunu ve sonunda ortaya çıkan açlık krizi olurken diğer önemli sorun ise silah ve cephane sıkıntısıydı. Henüz

Mondros Mütarekesinin ardından bölgedeki silah ve teçhizatın işgalcilere teslim edilmeden kurtarılarak saklanması istenmişti. Güney bölgesinin tamamında istenen bu işlem Antep'te de devam etmiş ve bu süreçte askerlik deposunda bulunan 400 mavzer ve 60 sandık cephane köylerden getirilen hayvanlarla gizlice taşınarak millî mücadeleye kazandırılmıştı (Efe, 2015, s. 232). Öte yandan mevcut silah ve cephanenin kurtarılması için şehirdeki jandarma ve polis gücünden de yararlanılmıştı. Bu sebeple Sivas Kongresi kararlarında işgal edilen yerlerin polis ve jandarma yani asayiş işlerinin Türk tarafında kalması için ısrarcı olunmuştu. Bu sıralarda şehirdeki asayiş Ermenilerin yoğunlukta olduğu bölgede Ermeni polisi ve jandarması tarafından yapılmaktaydı. Ancak bu istek uyarınca asayiş ve karakol işleri Türk tarafına geçmiştir. Kontrolü ele alan polis ve jandarma mevcut silah ve cephanenin gizlilikte taşınmasında büyük bir çalışma yürütmüştü. Durumu fark eden Fransızlar ise jandarma ve polis yönetimini ele geçirmek istemişlerdi (Seçkinler, 2021, s. 6). Ayrıca polislere daha evvel verilen bu silahlar ve memurlara ait kullanılmayan silahlar ile jandarma ve depolarda bulunan kırık ya da bozuk olup kullanılmayan silahlar da savunma sırasında cepheye dağıtılmıştı. Memurlardan toplanan kullanılmayan çok sayıda cephane ve on bine yakın fişek cepheye kullanılmıştı. Cepheye silah tedariki düşman kuvvetlerinden ele geçirilen teçhizat, çeşitli müfreze, çete ve milis kuvvetlerin tedarikleri ile Heyet-i Merkeziye tarafından halktan toplanan silah ve para yardımları ile sağlanmaktaydı. Nisan 1920'deki işgalcilere yapılan bir saldırıda çatışmanın ardından düşmanın bıraktığı silah ve bombaların yanı sıra on sekiz piyade ile iki süvari tüfeği, üç otomatik şarjör, üç bin metre uzunluğunda telefon teli ve istihkâm malzemesi ele geçirilmişti (Lohanizade, 1989, s. 71; 119).

Ancak cephane eksikliği o raddeye çıkmıştır ki, Heyet-i Merkeziye yazdığı yazılarla sürekli olarak yardım istemiş hatta şehirdeki tek tük silahın dahi peşine düşmüştür. Antep Heyet-i Merkeziyesi, Müfreze Kumandanlığına gönderdiği bu yazılardan birinde Kürkçüyan Mahallesindeki bir şahsın elinde olan Fransız tüfeğinin alınarak merkeze teslim edilmesini istemiştir. Bu istek yaşanan yokluğun boyutunu gösterirken (Antep Savunması Heyet-i Merkeziye Muhabere Defteri Savunmanın Şifreleri, 2017, s. 65). Öte yandan muhasara dışında kalan yerlerden de acil yardım istenmiştir. Bunlardan birinde Heyet-i Merkeziye tarafından yazılan bir mektup Tahsildar Abdullah tarafından civar köylerden birine getirilmiş, Gökçe Köyü'nden Kepekzade Mustafa Efendi'ye verilmiş, o da köyün tamamını toplayarak durumun aciliyetini anlatmış ve ambardan çıkardığı 5 sandık cephaneyi köyden 4 genç ile birlikte cepheye göndermiştir (Üzel, 1952, s. 47). Ayrıca yaşanan bu cephane ve mühimmat yokluğundan dolayı düşman askerleri savunma hatlarına iyice yaklaşmadığı takdirde atış edilmemesi ve merminin boşa harcanmaması istenmiştir (Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri Sessizliğin Çılgılığı, 2017, s. 45). Bu sebeple silah ve mermiler düşmana 100 metre yaklaşılmadan kullanılmamaya başlanmış ancak yine de askerler, Ağustos ayında devam eden şiddetli çarpışmada fişeklerinin bitmesi nedeniyle gerilemek durumunda kalmışlardı (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 270; Lohanizade, 1989, s. 110-111).

Cephane ve mühimmat yokluğunda bir çözüm olarak savunma sırasında bir mermi ve bomba imalathanesi açılması gereği ortaya çıkmıştı. Yıldırım 4. Bölük Kumandanı Lohanizade Mustafa Nureddin Efendi'ye savunmanın şiddetli olduğu günlerde ve yokluğun baş gösterdiği Aralık 1921 yılında bir imalathane kurması emri verilmişti. Bu yokluk içinde kurulması istenen savaş imalathanesi için düşmana uzak bir yer olan *Sabun Hanı* belirlenmişti. Şehirdeki tam bir seferberlik halinde bütün tenekeci, demirci, tamirci, marangoz ve barutçu gibi usta ve sanatkârlar toplanarak bomba, fişek, kapsül imalatına başlamışlardı. İlk iş olarak cephe ve evlerdeki boş kovanlar (Yetkin, 1962, s. 37), mağaraların duvarlarında, kalenin burçlarında, birikmiş küfler toplanmış ve eritilerek güherçile yapılmıştır. Öte yandan gaz tenekelerinin pullar halinde kesilmesi ve makinede çukurlaştırılmasıyla da kapsül imalatı yapılmış bir yandan da bozuk tüfekler ve ayrıca kaleden indirilen eski bir topta burada tamir edilmiştir. Kısa sürede burası günlük altı bin mermi imalatı yapılır hale gelmişti. İmalathane de çalışanların sayısı da sekiz yüz kişiyi bulmuştur. Bu mermileri taşıyan ve barutları dolduranlar ise şehit ve fakir ailelerin çocuklarıydı. Bunun yanında önemli sayıda kimsesiz kadın, engelli ve cepheye gidemeyen Antep'li de bu imalathanede çalışmışlardır (Saral & Saral, 1970, s. 347-348; Ünler, 1969, s. 117).

Antep'te on ay boyunca büyük bir yokluk ve açlık içinde süren savunma bilhassa açlığın dayanılmaz bir hal almasıyla son raddesine ulaşmış ve şehir teslim olmaktan başka bir çare bulamamıştır. Çeşitli anılardan anlaşılan o ki savunmanın dirayetini açlık kırmıştır. Abadi, şehirdeki açlığın dayanılmaz hal aldığını ve şehrin teslimi sırasında yolun etrafındaki çocukların ot yediklerini gördüğünü ifade ederken (Abadi, 1959, s. 89), Kılıç Ali ise şehrin sadece açlıktan dolayı teslim olduğunu ifade etmektedir (Turgut, 2006, s. 112). Selahattin Adil Paşa ve Özdemir Bey arasındaki sert yazışmalar sonuç vermemiş, şehrin tesliminden başka çare kalmadığı anlaşılmıştır (Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları, 1982, s. 359-372). Buna göre Özdemir Bey ve diğer savaş erkânı huruç harekâtıyla şehir dışına çıkmak durumunda kalmışlardır. Bu plana göre imha edilemeyen evrak şehir dışına çıkarılacak ve yapılacak huruç harekâtı herkesten gizli tutulacaktır (Ayıntab Etraf-ı Şehir Cepheler Kumandanlığı Tahrirat, Telgraf, Telefon, Tamim Defteri Sessizliğin Çılgılığı, 2017, s. 77; Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları, 1982, s. 342). 8 Şubat sabahı Özdemir Bey ve hükümet yöneticileri savunma hattını yarararak şehir dışına çıkmışlar, telaşa düşen halk, ileri gelenler ve Heyet-i Merkeziye Reisi Ferit Bey yaptıkları toplantı sonunda şehrin tesliminden başka çare bulunmadığını belirterek Fransızlarla temas kurmuşlardır. Beyaz bayrak çekilmek yoluyla 9 Şubat 1921 günü şehrin teslimi için 11 maddelik bir anlaşma yapmışlardır (Öztürk, 1994, s. 164-165). Fakat Antep'in teslimi çok büyük bir üzüntü ile karşılanmıştır (Güner, 2007, s. 61).

2. Güney Cephesi Adana Bölgesinde İlaş ve İkmal Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi uyarınca önce İngilizlerin sonra da Fransızların işgaline uğrayan bölgelerden biri de Adana, Mersin ve İskenderun'dan oluşan Kilikya bölgesiydi. İngilizler, Amanos-Payas hattına doğru yaptıkları işgal sonunda, Osmanlı kuvvetlerinin Pozantı'nın batısına geçmesini istemiş (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 31, Vesika No: 780) ve bu yolla Dört Yol'u işgal etmişlerdi. Daha sonra İngilizler

ile Fransızlar arasında yapılan anlaşma uyarınca Fransızlar General Gouraud komutasında Kilikya'ya girmeye başlamış ve 11 Aralık 1918'de 400'ü Ermeni olmak üzere yaklaşık 1500 kişi ile Dörtyol ve Mersin'i işgal etmişlerdir. Kısa süre sonra Kilis-Payas hattını işgale memur olan Fransızlar Tarsus, Adana, Pozantı, Ceyhan ve Kozan'ı da işgal etmişlerdi (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 5; Ener, 1996, s. 32-33). Bu sırada Toros tünellerinin de işgal edilmesine olanak sağlayan bir maddenin anlaşmada yer alması Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmiş ve bu maddeye karşı çıkararak, İstanbul yönetimini uyarıyordu. Ancak bu çıkıştan hoşlanmayan payitaht onu görevden alarak İstanbul'a çağırılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, henüz Yıldırım Orduları Grup Kumandanı iken de bağlı bütün komutanlardan mücadeleye hazırlık yapılması yönünde isteklerde bulunmuştu (Çelik, 1999, s. 44). Adana'dan ayrılmadan şehrin ileri gelenleri ile yaptığı son toplantıda tüm mal varlıkları ve canları ile savaşa hazır olduklarını belirten Adanalılar, kasalarının anahtarlarını Mustafa Kemal'e uzatmışlardır (Kurtuluş Savaşı'nda İçel, 1971, s. 26; Çelik, 1999, s. 36).

Görevden alınan Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1918'de Mersin'e gelmiştir. Burada da Tümen Kumandanı Albay Bahattin Bey ile uzun süren görüşmesinde Mutasarrıf ve Jandarma Bölük Komutanından bölgedeki karakol sayısı ve silah mevcudunu öğrenmiş ayrıca depodaki silahların köylülere dağıtılmasını istemiştir (Kurtuluş Savaşı'nda İçel, 1971, s. 25). Mustafa Kemal'in bölgede aldığı bu tedbir kararları uygulanırken kendisinden sonra Adana'da görevi devralan Nihat Paşa'da aynı istikamette çalışmalar yapmıştır. Nihat Paşa, bölgeden ordunun tahliye edilmesi durumunda Adana, Antep ve Maraş bölgesinde asayiş bozulacağını ve bunun sonucunda da buradaki alayların işe konusunda zorlanacağı için alayların Ceyhan ve Antep'te kışlamasının uygun olacağına dair bir yazı yazmıştır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:31, Vesika No: 772). Bunun yanında Nihat Paşa da ilk iş olarak mevcut silah ve mühimmatı Toroslara taşıtmıştı. Beş yüz vagonluk silah, malzeme ve eşyanın taşınması için zaman kazanmak ve İngilizlerden Adana'da asayiş sağlamaya üzere bir tümenin bırakılmasını istemiş ancak bu talep reddedilmiştir. Buna karşın sadece yüz vagonluk malzeme Pozantı'ya ulaştırılabilmiş, otuz vagonluk cephaneye, on beş vagon benzin, vagonlar içinde bulunan iki deniz uçağı, iki yüz ton yiyecek ise taşınamamıştı (Çelik, 1999, s. 63). Bununla birlikte Nihat Paşa, emrindeki ordunun önemli kısmını ve süvarilerini vilayet yönetimi emrine vermeyi başarmıştır. Bu birlikleri jandarma birliklerine çevirmiş böylece muvazzaf subay, erbaş ve erlerden oluşan silahlı bir güç işgal sürecinde göreve jandarma olarak devam etmişti. Ancak Fransızlar bir süre sonra bu tek silahlı Türk gücünün de yok edilmesi gerektiğini düşünerek diğer cemaatlerden oluşturulacak karma bir jandarma teşkilatı kurulacağını gerekçe göstererek teşkilatı dağıtmışlardı. Fransızlar, Osmanlı jandarması yerine Ermenileri yerleştirerek şehrin kolluk ve polis gücünü de ele geçirmek istemişlerdir (Gesar, 2015, s. 42). Bir süre sonra Fransız Bremon, Jandarma Müfettişliğine Yüzbaşı Lüppe'yi atamış ve Jandarma Komutanı Haşim Bey'i görevden almıştı (Ener, 1996, s. 9; Ursavaş, 1988, s. 17). Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda önemli bir etkisi olan jandarma teşkilatı oldukça güçlü bir oluşumdu (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:31, Vesika No: 788). Keza başlayan

işgallerin ardından hızla iâşe ve cephaneye el konulmaya başlanmış ve bazı makamlar tarafından bunlar teslim edilmiştir. Örneğin 27 Aralık 1919'da işgal edilen Pozantı'da daha evvel kalmasına müsaade edilen menzil tesislerinden başka Osmanlı birliği kalmamış, buna karşın 50 ton yiyecek, 100 ton arpa, 121 yük arabası, 25 cephaneye aracı ve benzin varilleri kalmıştı. Öte yandan işgalci güçler Pozantı'da elde ettikleri tüm yiyecek, mühimmat ve malzemeyi de Adana'ya taşımışlardı. Adana'da 126 vagonluk silah ve yiyeceğe ise işgal güçleri tarafından el konulmuştu (Bıyıklıoğlu, 1962, s. 73-74). Hatta bu süreçte işgalci Fransızların verdiği destekten güç alan Ermeniler de kurdukları *Tesviye-yi Mesalih Komisyonları* aracılığıyla halkın mallarına el koymaya ve silahlarını toplamaya başlamışlardı (Ursavaş, 1988, s. 16, 20-21). Mersin'de ise İngiliz-Fransız işgal kuvvetleri halkın elindeki silahların toplanması için 8 Mayıs 1919 tarihinde bir beyanname ilan ederek şehirde ve köylerde ki bütün ateşli ve kesici silahların jandarma ve polis karakollarına teslim edilmesini istemişlerdi (Gesar, 2015, s. 39). Soğan bıçağı da dâhil olmak üzere kama, hançer, şiş, kılıç gibi aletlerin 24 saat içinde teslim edilmesi şart koşulmuştur (Toros, 2001, s. 45). Belirtilen süre sonunda yapılan aramalarda çıkacak silah ve aletler nedeniyle altı ay hapis, para ve dayak cezası verileceği belirtilmişti. Buna karşın Türkler çoğunlukla silahlarını tarlalara ve ormanlara gömerek saklamışlardı. Bu silahlar daha sonraki mücadelede kullanılmıştır (Kurtuluş Savaşında İçel, 1971, s. 75-76; Ener, 1996, s. 10-11).

İşgallerin ardından Adana Bölgesinde millî bir örgütlenme başlamış bulunmaktaydı. Heyet-i Temsiliye, Güney bölgesinde lojistik durumu belli sınırlar dâhilinde yürütmekteydi. Buna göre Osmaniye Batısı 12, Osmaniye Doğusu 3. Kolordunun desteği ile Fırat'ın doğusu ise 13. Kolordu desteğine bağlanmıştı (Türk İstiklal Harbi VII'inci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), 2009, s. 79). Adana bölgesinde millî bir hareket ilk olarak şehrin ileri gelenlerini temsil eden tüccar, çiftçi ve esnafın kurduğu gizli ve millî teşkilat olarak vücuda getirilmişti. Teşkilat *feryadname* olarak bilinen bir telgraf ile şehrin haksız işgalini protesto etmiş ve bu telgrafı ilgili makamlara göndermiştir (Ener, 1996, s. 4). Bu teşkilat Adana'da *Gizli Teşkilat* ismiyle kurulmuştu. Eczacı Basri Bey, Dr. Ali Hikmet Bey ve gençler ile desteklenen bu teşkilat Vali Celal Bey ile de temas kurarak onun da açık desteğini almıştı. Gizli bir haberleşme kanalıyla iletişim kuran ve dört ay süre ile çok etkili çalışmalar yapan bu teşkilat hem Kuva-yı Milliye ile hem de Mustafa Kemal'in isteği üzerine Konya'da bulunan Fahrettin Paşa ile Posta Memuru Rüştü Bey vasıtasıyla iletişimi sağlamaktaydı. Kuva-yı Milliye ile yazışmalar ise ıslak kâğıt ile yapılmaktaydı (Çelik 1999, s. 126-127). Bu teşkilat savaş sırasında da ciddi çalışmalar yürütmüş, hem cephe gerisinden sağlanamayan ilaç ihtiyacını satın alma yoluyla cepheye göndermiş hem de istihbarat çalışmalarıyla Fransızların durumu hakkında bilgi temin ederek orduya yardım etmiştir (Ener, 1996, s. 105). Bununla birlikte Adana'da işgallerin ardından millî bir cephenin açılması için ilk çalışmalar bizzat Sivas'a giderek Heyet-i Temsiliye ile görüşen bir heyetin talebiyle yapılmıştı. Hulusi Kurtoğlu, Dava Vekili Emmi Mustafa ve Halil Topaloğlu'ndan oluşan bu heyet bizzat Mustafa Kemal ile görüşerek bölgede yapılan Ermeni ve Fransız zulümlerinden bahsetmiş ve Adana-Kozan'da bir millî cephe açılmasını istemişlerdir. Heyetin ifadeleri içinde iâşe ve

cephane konusuyla ilgili söyledikleri Mustafa Kemal'in elini daha da güçlendirmiştir. Heyet bölgede halkın saklamış olduğu cephane ve silahın iyi durumda olduğunu ve Adana'da zahire ambarlarının dolu olduğunu belirtmiş, dolayısıyla halkın iâşe ve maddi açıdan çok iyi durumda olması nedeniyle bölgede başlatılacak millî bir hareket için gereken şartların mevcut olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, bölgede millî bir cephe örgütlenmesi için Topçu Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman (Osman Tufan Paşa)'ı göndermiştir (General Osman Tufan, 1964, s. 32; Saral & Saral, 1970, s. 19-20; Çelik, 1999, s. 80).

Adana'ya yapılacak yardım konusunda bölgenin askeri idaresi 20. Kolordu bünyesinde Ali Fuat Paşa idaresine verilmişti. Yapılan dağıtımda Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı Topçu Binbaşı Mehmet Kemal Bey'e (Kozanoğlu Doğan Bey) verilmiş ve onun bölgesi de ikiye ayrılmıştır. Doğu Bölgesi Piyade Yüzbaşı Osman Nuri (Osman Tufan Paşa), Batı Bölgesi ise Yüzbaşı Ali Ratıp (Sinan Tekelioğlu) idaresine verilmişti (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 69). Bölgede örgütlenmeyi hazırlayan Osman Tufan Paşa ilk olarak Sivas Kongresi kararlarına uygun olarak köylerde ve kasabalarda bölük ismiyle teşkilatlar kurmuş, mevut subayları da bölük kumandanı yaparak örgütlenmeyi hızlandırmıştı (Coşkun, 1967, s. 34). Bu kuvvetler tamamen halk içinden gençler, subaylar ve hatırı sayılır olarak nitelenen yaşlı ileri gelen kişilerin idaresindeydi (Ener, 1996, s. 137). Osman Tufan Paşa ilk olarak bölgede askerlik yapmış ve silahları olanları toplamış eski onbaşı ve çavuşların oluşturduğu 15-20 kişilik bölüklerin başına koymuş; bunlardan manga, takım ve bölükler kurmuştur (Çelik, 1999, s. 167). Osman Tufan Paşa, Kadirli Bölgesinde *Kasaba Bölüğü* adında büyük bir bölük oluşturmuştur. Sayısı 100-150 kişi arasında değişen bu bölükler çeşitli yedek subayların idaresine verilmiştir. Bu bölüklerden bazıları; Tatarlı Bölüğü, Bozdoğan Bölüğü, Dağkolu Bölüğü, Sumbas Bölüğü, Çokak Bölüğü ve Kasaba Bölüğü adını taşımaktaydı. Osman Tufan Paşa bölgede iâşe konusunda bir sorun yaşanmadığını ve Millî Mücadele süresince halkın aç kalmadığını, kimseden para alınmadığını belirtmiş hatta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ihtiyaçları için yeterince parasının bulunduğunu ifade etmiştir. Anlaşılan o ki Antep cephesinin aksine Adana'da iâşe konusu daha elverişli durumdaydı (Osman Tufan, 1964, s. 84-85). Bununla birlikte örneğin Andırın'da halk yoksul olduğundan silah almak istemesine karşın alamamaktaydı. Hayvanlarını satarak silah temin eden köylüler vardı. Öte yandan İstanbul'da kurulan Kilikyalılar Cemiyeti de örgütlemeye yardım etmiştir (Çanak, 2013, s. 51). Tarsus'ta da Tarsus Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (Belenkeşlik), silah ve cephane için Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden yardım isterken; Suphi Paşa Çiftliğinde örgütlenen diğer Tarsus Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de müfrezelerin iâşe ve malzeme işleri ile ilgilenmiştir (Toros, 2001, s. 143). Bunlara ek olarak gizli tutulan başka bir cemiyet de istihbarat işleri ile mücadeleye katkı sağlamıştır (Kurtuluş Savaşı'nda İçel, 1971, s. 173-175). Kozan'da da Ali Saip Bey önderliğinde *İntibah* isimli gizli bir cemiyet kurulmuş, bu cemiyet Osman Tufan Paşa ile yapılan görüşmelerden sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ismiyle çalışmalarını devam ettirmiştir (Ursavaş, 1988, s. 35). Cemiyetin heyet-i Merkeziye başkanlığına Ali Kahyazade Ökkeş Efendi getirilmiş daha sonra

Mehmet Zahit Çamurdan cemiyet başkanlığına getirilmiştir (Çamurdan, 1969, s. 312-313).

Halk ise daha evvel belirtilen karar gereğince hem ellerindeki silah ve cephaneyi hem de gücü oranında ekstra silah ve cephaneyi temin etmeye ve bu silahları ilgililere vermeye başlamıştır (Ursavaş, 1988, s. 17). İşgalin ardından Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin çok yönlü çalışmaları büyük bir girdi sağlamıştır. Niğde’de Mustafa Kemal’in direktifleri ile Ahmet Remzi Bey’in öncülüğünde kurulan cemiyet bilhassa Kuva-yı Milliye birliklerinin iâşe işini başarıyla gerçekleştirmiştir. Cemiyet hayvancılık yapanlardan ve Adana’nın zenginlerinden parası sonradan ödenmek kaydıyla para, hayvan, silah ya da araç temin etmiştir (Çelik, 1999, s. 133). Bu amaçla Osman Nuri Efendi yönetiminde bir *İaşe Heyeti* kurulmuş ve bu heyet yüzde hesabıyla zahire ve hayvanlardan vergi olarak iâşe işlerine düzen ve hız kazandırmıştır (Coşkun, 1967, s. 36). Bu noktada Adana Cephesinde cephaneye ve iâşenin en temel sağlayıcısını köylüler oluşturmaktaydı. Köylüler hem insan kaynağı olarak hem de iâşe ve cephaneye sağlayıcı olarak teşkilatlanmanın ana dayanağını oluşturmuşlardı. Teşkilatlanmaya çoğu yerde önce köylerden başlanmış fakat başlangıçta mücadeleye destek olan köylüler, zamanla uzak durmaya başlamışlardı. Bunun en büyük sebeplerinden biri bölgede artmış olan çetecilik faaliyetleriydi (Akandere, 2008, s. 509; Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey’in Günlüğü, 2012, s. 274). Buna karşın eşkıyalık dışında bulunan bazı çeteler mücadeleye kazandırılmış ve birçoğu halk tarafından iâşe edilerek savaşa katılmıştır. Örneğin Kadirli’ye gelen çeteler buradaki han ve otellere yerleştirilmiş ve Fransızlara karşı başarı elde etmiştir (Coşkun, 1967, s. 29; General Osman Tufan, 1964, s. 79). Bununla birlikte Millî Mücadeleye katılmakta tereddüt yaşayan köylüler için nasihat heyetleri de oluşturulmuş ve kısa sürede olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Karahacılı Köyüne giden kaymakam ve müftü köylülerden çoğunun Kuva-yı Milliye’ye katılımını sağlamışlardır (Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey’in Günlüğü, 2012, s. 314). Bu cephenin ünlü komutanı Osman Tufan Paşa’da köylülerin yardımıyla Fransızların cephaneye nakil yollarına pusular kurarak önemli miktarda cephaneye ele geçirmişti (General Osman Tufan, 1964, s. 64).

Adana Bölgesinde de diğer yerlerde olduğu gibi mücadelenin insan kaynağı ve asıl savaş gücü Kuva-yı Milliye örgütlerine dayanmaktaydı. Bölgede mücadele çete ve müfrezeler öncülüğünde hemen hemen aynı sistem içinde yürütülmüştür. Pozantı Bölgesinde 50 kişilik Çoban İbrahim Müfrezesi, 50 kişilik Cemal Efe Müfrezesi önemli faydalar sağlamışlardı (Türk İstiklal Harbi IV’üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 140-141). Yine Dört Yol’da ortaya çıkan Kara Hasan Çetesi Fransızlara büyük zorluk yaşatmış, zamanla çetenin sayısı 160’ı bulmuştu. Kara Hasan’ın başlattığı bu hareket Çukurova’da Millî Mücadeleyi başlatan ilk müdafaa olmuştur (Hatipoğlu, 1999, s. 76; Türk İstiklal Harbi IV’üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 56). Millî Mücadeleden önce yaygın görülen eşkıyalık faaliyetleri soygun ve zorbalığa dayanmaktaydı. Ancak Millî Mücadele kapsamında hareket eden bu çeteler en büyük desteği de bölgenin ileri gelen eşrafından almaktaydılar. Öyle ki iâşe ve cephanesini buradan temin eden Kara Hasan, bu ileri gelenlerin isteği ile *paşa* olarak anılmış ve bu çete halk tarafından *Kara Hasan Paşa Müfrezesi* olarak anılmıştır (Türk İstiklal Harbi IV’üncü Cilt Güney Cephesi,

2009, s. 55-56; Arıkoğlu, 1961, s. 127; Kır, 2004, s. 60-78). Osmaniye’de de insan kuvveti olarak Divlimoğlu Hacı Efendi, Alibekiroğlu Dede Efendi, Gâvur Ali Hacelağa, Rahime Hatun ve Palalı Süleyman çetelerin önde gelenleridir (İşlek, 2009, s. 68).

Öte yandan Osman Tufan Paşa tarafından Kadirli’de sistemli bir iaşe teşkilatı kurulmuştur. Kozan’dan gelen onlarca göçmen Kadirli’ye sığınmış ve bunların iaşe ve ihtiyaçları çok önem kazanmıştı. Kadirli’de zahire iyi durumdaydı ve bölgede dışardan temin edilen şeker ihtiyacı olmuş ancak bunun yerine de Maraş üzümü ve pekmezi kullanılmaktaydı. Bununla birlikte silah ve cephane ile doktor, eczane, ilaç ve hatta sargı bezinin dahi bulunamadığı bir sıhhi ihtiyaç durumu söz konusuydu (Coşkun, 1967, s. 32). Bilhassa bölgedeki kuvvetlerin sayısı arttıkça ve kontrol bölgeleri genişledikçe iaşe konusu daha da önem kazanmıştı. Başlangıçta kasaba ve köylerden toplanan zahire ile ihtiyaç giderilmekteydi. Ancak alan ve sayı genişleyince bir iaşe heyeti kurulması uygun görülmüştür. Ekmek fırınları kurarak işe başlayan iaşe heyeti, Kadirli, Haçin, Mercimek bölgelerinin de iaşesini sağlamıştır. Heyet ve memurlar başarılı bir iaşe işlemi yapmış, cephe ve cephe gerisinde çok fazla açlık çekilmemiş, halk üzerinde de iaşe konusunda herhangi bir baskı yapılmamıştı. İaşe işlerinden Bekir Onat sorumlu olurken, Kasap Mehmet değirmenler memuru, Abdurrahman Ağa fırınlar memuru, İbrahim Efendi buğday, arpa ve ambar memuru olmuştur (Coşkun, 1967, s. 33). Herkesten ihtiyaçları oranında para toplanmış ve bölgedeki Aydınli ve Çukurova köyleri iaşenin merkez üssü haline getirilmiştir (General Osman Tufan, 1964, s. 85-86). Aynı dönemde Kozan’da da Molla Fenari takma adıyla bilinen Mehmet Nuri Efendi başkanlığında bir iaşe heyeti kurulmuştu. Bu heyet kurulmadan önce Koyunevi ve Ceritler Köylerinde kurulmuş olan iaşe komisyonları ellerindeki iaşeyi Kozan İaşe Heyetine teslim etmiştir. Bu iaşe içinde yiyecek, yağ, tuz gibi ürünler bulunmaktaydı. Heyet zenginler başta olmak üzere halkın elinde bulunan koyun, keçi gibi hayvanların %3’ünü toplamış ayrıca toplanan paranın makbuzunu keserek kayıt altına almıştır. Heyet aşar vergisi yerine halktan üretimin %12,5’nu toplamıştı (Çelik, 1999, s. 197-198; Çamurdan, 1969, s. 318-348).

Savaşın başlaması ile beraber iaşe ve ikmal işleri de hız kazanmaya başlamıştı. Bilhassa işgalin ardından başlayan göç iaşe sorununu artırmıştı. Keza işgalin başlamasının ardından Pozantı’ya doğru bir göç başlamıştı. Bu göç sırasında yaşanan sağlık sıkıntıları ve bazı sıhhi ihtiyaçlar nedeniyle Adana ileri gelenlerinden oluşturulan bir heyet İstanbul’a giderek Kızılay’dan yardım istemiştir. 80 bine yakın muhacirin sıhhi ve açlık sorunlarıyla ilgili olarak Kızılay’dan istenen yardım talebine Kızılay 8 doktor, 1 eczacı, 4 sıhhiye memuru ile hasta bakıcı, idare memuru, kâtip ve hademelerden teşkil ettiği 27 kişilik bir heyet göndererek karşılık vermiştir. Adana’ya doğru yola çıkan heyet Pozantı-Kelebek hattındaki göçmenlere on ton un dağıtmış ve yine bu güzergâhtaki göçmenlere 8.200 takım fanila, don, gömlek ile 570 çift yün çorap yardımı yapmıştır (Çapa, 2010, s. 148). Adana’nın Batı bölgesinde sağlık teşkilatı da önemli bir ihtiyaç olarak belirmişti. Bu sırada Belemelik’te eczanesi olan bir hastaneden faydalanılırken Ramazanoğlu Çiftliği, Karahan, Kabasakal, Çiçekli ve Yenice’deki revirlerde ise ayakta tedavi yapılmaktaydı. Pozantı il merkezi olduktan sonra Kelebek’te de bir hastane açılmıştır. Hastanenin ilaç ve diğer ihtiyaçları Adana

ve Tarsus'tan karşılanmaktaydı. Telefon hatları da hastanelere bağlanarak iletişim sağlanmıştı. Belemelik ve Kelebek Hastanelerinin yanı sıra diğer karargâhlardaki revirlerde görev alan sağlıkçılar ise şu isimlerden oluşmaktaydı: Pozantı'da Bahri Erkam, Salim Serçe, Kurttepe'de Dr. Sadık, Tatık'ta Basri Uzel, Belemelik'te Operatör Ahmet, Yence'de Tarsuslu Dr. Aziz Köksal, Kelebek'te Konyalı D. Tevfik, Gübe-Mücteba, Ramazanoğlu revirinde Dr. Güllüzade Hayri Kasal (Ener, 1996, s. 70; 92). Öte yandan bu hastanede Fransız esirlerinden de hademe olarak faydalanılmıştı (Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, 2012, s. 21).

Şubat sonlarında Sis, Feke ve Haçin de başlayan Ermeni taarruzuyla Feke'nin bölgeyle bağlantısı kesilmişti. Cephanenin büyük bir kısmı bu bölgede tutulmuş bu nedenle diğer bölgelerde cephane sıkıntısı yaşanmaya başlanmıştır (Yorulmaz, 2005, s. 362). Haçin'deki Ermen direnişinin kırılması için bir yandan Sivas'tan 105'lik ve 155'lik obüs topları istenmiş diğer yandan da Osman Tufan Paşa tarafından Kozan, Kadirli, Göksun, Aziziye ve Develi müftülerine telgraflar çekerek eli silah tutan herkesin Haçin'e gönderilmesi istemiştir (Onar, 1989, s. 325). Bu sırada Yüzbaşı Sinan (Tekelioğlu) Pozantı ve Karaisalı'ya gelirken Doğan Bey'de Niğde deposundan getirdiği silah ve cephaneyi Haçin'in de aralarında bulunduğu Kozan ve Karaisalı'ya göndermiş ve buradaki köylüler silahlandırılmıştır (Çelik, 1999, s. 227). Yüzbaşı Sinan Bey'e Heyet-i Temsiliye tarafından verilen talimat Adana'da bir teşkilat hazırlamak, millî bir ordu kurmak, bölgedeki Kuva-yı Milliye birlikleri ile küçük müfrezelerin silahlandırılması yönündeydi. Bölgeye gelerek hakla iyi bir mücadele birliği yapan Sinan Bey, iaşe ve cephane sağlama konusunda en büyük desteği halk ve ileri gelen eşraf temsilcilerinden almıştır. Bu konuda özellikle Müftü Hacı Mehmet Efendi, Kara Hüseyinzade Süleyman Bey, Menemenci Adil Bey ve Halil Ağa gibi eşraf temsilcilerinin büyük faydaları olmuştur (Özlu, 2015, s. 315). Ayrıca Niğde'ye hareketi sırasında Kozan Belediye Reisi Sehlikzade Hasan Efendi de olduğu halde kıyafet değiştirerek kasaba ve köylerde teşkilata insan kazandırma çalışmaları yapmaya başlamıştı. Sinan Bey, Niğde de temin ettiği silah, cephane ve 100 kişilik bir kuvvetle Adana Karaisalı'ya gelmiştir (Sarı & Sarı, 1970, 58-59). Tekelioğlu, Karaisalı halkının kadın, erkek, çocuk, büyük bir gayret içinde cepheye koştuğunu ve özellikle kadınların cepheye erzak ve silah taşıdığını ifade etmektedir (Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, 2012, s. 13). Sinan Bey savaşın kızıştığı sıralarda 12 Mayıs 1920'de halka ilan ettiği bir bildiri ile adeta seferberlik ilan etmişti. Bu bildiriye halktan kenarda köşede bulunan bütün hayvanların karargâha getirilmesi ve at ahırında komutan emrinde tutulmasını istenmiş, ayrıca merkez karargâhı dışında yük ya da binek hayvanı bulunması durumunda bu hayvanların derhal toplatılarak getirileceğini belirtmiştir. İhtiyaç ve şartlar o kadar olağanüstü durumdadır ki, halkın elindeki bütün silah ve cephaneleri depoya teslim edileceği ifade edilmiştir. Öte yandan yine Karaisalı'ya bağlı köylerde savaş görmüş süvarilerin kendilerine temin edilecek at, beygir veya kısrak ile toplanmaları, bu süvarilerin yanlarında yağmurluk ve üçer gün yetecek yem ve erzak bulundurmaları istenmiştir. Toplanan bu süvari tayfasına Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından yardım edileceği de ifade edilmiştir (Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, 2012, s. 66; 75). Pozantı

Savaşları olarak bilinen mücadelede çekilen cephaneye ve silah sıkıntısı, Sinan Bey tarafından 11. Tümen Kumandanlığına yazdığı bir yazı ile bildirmiştir (Saral & Saral, 1970, s. 63).

Kilikya Cephesinin Batı bölgesinde iâşe durumu ordunun genişlemesine paralel olarak değişmeye başlamıştır. Başlangıçta çeteler yiyeceklerini yanlarında getirirken daha sonra bu durum sisteme bağlanmıştır. İâşenin ilk kaynaklarından biri Konya'da bulunan Bosnalı Salih Efendi'den iâşe ve yiyecek ihtiyacı için bin lira alınması olmuştur. Damar Bey ve Ahmet Remzi Bey'in aracılığıyla alınan bu yardımın yanı sıra Niğde'deki Adanalı kasaplardan da yardım alınmıştır. Bu kasaplar koyunlarını satamadıklarından nakit para yerine bedeli sonradan ödenmek üzere koyunlarını Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine vermişlerdir. Yine Damar (Arıkoğlu) Bey'in verdiği bilgiye göre Ereğli Kaymakamının aracılığıyla Adana'ya gelen Pamukçuzade Hüsnü ve Keresteci Mustafa Beyler cemiyete iki yeni Chevrolet araç hediye etmişlerdir (Arıkoğlu, 1961, s. 100). Ayrıca Adana'da ortaya çıkan zahire ihtiyacının Ereğli'den karşılanması istenmiş fakat Ereğli'den yola çıkan bu hububata Ulukışla'da Fransızlar tarafından el konulmuştu (BOA, DH.İ.UM, 20-2). Bu yardımlar cepheye önemli bir destek sağlarken, savaş sırasında ordunun iâşesinde cephenin genişlemesi nedeniyle bir sorun oluşturmuştur. İâşe daha evvel grup karargâhlarında seçilen heyetlerin kontrolünde gerçekleşmekteydi. Depolardaki un köylerdeki fırınlardan faydalanılarak ekmeğe yapılmaktaydı. Yemekler ise ordu içindeki askerlerden aşçılık bilenler tarafından yapılmış, köylerden alınan besin yardımı yetmediğinde ise satın alma yoluna gidilmiştir. Bağışlar ise en önemli kaynağı oluşturmuştur. Sadık Paşanın kişisel çabası ile Tarsus'taki müfrezelerin iâşesi ve diğer gruplarında tuz ihtiyacı karşılanmıştı. Karaisalı'da iâşe işlerinden sorumlu olan Kaymakam Sadittin Beybaba, Pozantı'da ise Bucak Müdürü Hulusi Akdağ idi. Ancak bir süre sonra uygulanan bu sistem yetersiz kalınca Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından *Levazım Teşkilatı* kurulmuş ve teşkilatın başına Ahmet Remzi Yüreğir geçmiştir. Bu teşkilat öncelikli olarak mevcut silah, cephaneye ve erzakı depolara yerleştirmiştir (Çelik, 1999, s. 303; Kuvayı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, 2012, s. 141). Daha sonra Pozantı il merkezi haline geldikten sonra burada Kelebek bölgesinde iâşe merkezi açılarak bir depo kurulmuştur. Kelebek bölgesi merkezi bir iâşe deposu olmasının yanında birçok göçmeni de barındırdığı için önemli bir noktaydı (Çelik, 1999, s. 303; Ener, 1996, s. 91). Askerin iâşesi için Kamışlı'da bir erzak ambarı ve cephaneye, Karaisalı da ise bir cephaneye deposu kurulmuştu. Yine Mersin'de Mersin ve Tarsus kaymakamları ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden Kuva-yı Milliye için cephaneye ve iâşe ihtiyaçlarının belirlenen yerlere getirilmesi istenmiş ve bu kapsamda Karadiken Köyündeki bütün cephanenin toplanmasını istenmiştir (Saral & Saral, 1970, s. 64; 87). İâşe memurlarının atanmasında yetkili olan Karaisalı Kaymakamlığı, erlerin iâşesi için köylerdeki ahali arasından üçer kişilik iâşe heyetleri kurulmasını istemiştir. Daha sonra bu uygulamadan vazgeçilmiş ve bizzat merkezden iâşe heyetleri köylere gönderilmeye başlanmıştı. Öte yandan iâşe komisyonlarının görevleri sadece iâşe sağlamak değil, aynı zamanda savaş atmosferinin etkisi nedeniyle erlerin aydınlatılması ve morallerinin düzeltilmesi idi (Ener, 1996, s. 68-70).

Mersin-Silifke cephesinde de millî hareket Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde yapılan işe heyetiyle kuvvet kazanmıştır. Burada kurulan Kuva-yı Milliye teşkilatı bir çalışma programı belirlemiş ve merkezi Silifke olacak şekilde Mut, Gülnar ve Anamur ilçelerindeki kuvvetlerden 4 bölüklü bir millî alay oluşturulmuştur. Bu kuvvetlerin silah ve cephaneye ihtiyaçları halktan, kolordu bünyesinden ve jandarma depolarından sağlanmıştır. Bu kuvvetlerin cephe harekâtı boyunca cephanelerini taşıma görevi ise ilçe heyetlerince hazırlanacak olan hayvanlarla yapılmıştır. Yine bu kuvvetlerin ve ailelerinin beslenme ihtiyaçlarının da bu heyetler tarafından sağlanması kararı alınmıştı. Kuvvetlere tek tip ve renkte elbise ve fişeklik sağlanmasının yanında bölük komutanlarına günde 100 kuruş, takım komutanlarına günde 60 kuruş, çavuşlara 40, neferlere 20 kuruş ve herkese birer çift ekmek temin edilmesi istenmiştir (Kurtuluş Savaşı'nda İçel, 1971, s. 43). Öte yandan Silifke de vergiler ve yardım toplanması da bir düzene bağlanmıştır. Buna göre fakirler hariç olmak üzere herkes ihtiyacından fazla olan mal ve paranın zekâta tekabül eden kısmını ilçe heyetlerine verecektir. Bir kasaya koyulacak olan para bankaya da yatırılabilir ve zahire olarak verilen yardım ve vergiler ise ambarlarda saklanmıştır. Milli kuvvetlere gelir olmak üzere Taşucu İskelesinden elde edilen ihraç gelirinden de *Millî Yardım Payı* adıyla yardım alınmıştır (Çelik, 1999, s. 313).

Savaşın bir kaç cephede birden yürütüldüğü Adana bölgesinde, Batı Cephesinde kazanılan birçok zafer sonrasında 20 günlük mütareke imzalanmış ve Kuzey Cephesinde de alınan zaferlerle demiryolları geri alınmış; bu bölgenin Fransız Komutanı Binbaşı Menil idaresindeki ordularla yapılan savaşta da çok sayıda esir, silah ve mühimmat ele geçirilmiştir. Bu başarılarından sonra hızla Pozantı ele geçirilmiş ve Fransızlar bölgeden uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine bölgeye gelen Mustafa Kemal Paşa ise Pozantı'da bir kongre yapmıştır (Millî Mücadele'de Pozantı ve Pozantı Kongresi, 2011, s. 89). Bu kongrede de cephedeki askerin kaput ve yağmurluk, ayakkabı gibi kışlık ihtiyaçlarının temininin sağlanması için gerekli olan 10 bin liranın bağış yoluyla toplanması, toplanacak bağışın ise Adana, Karaisalı, Tarsus ve Mersin ilçelerine eşit olarak paylaşılmasına karar verilmişti (Ener, 1996, s. 201). Bölgede savaşın sona ermesinden sonra Ankara Antlaşması imzalanmış ve yapılan Tahliye Protokolü gereğince Fransızlar, 4 Kasım 1921 tarihinden itibaren Kilikya'yı boşaltmaya başlamışlardı. Adana'nın teslim alınmasına üç dört gün kala, işgaller sırasında Adana'nın dışına çıkan Türkler, Pozantı'da toplanmaya başladılar. Ayrıca Adana'yı teslim alacak olan sivil Türk yöneticileri de Pozantı'da bekliyorlardı. Adana ve havalisi komutanı Muhittin Paşa, Dâhiliye Müsteşarı Hamit Bey 24 Kasım 1921'de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına İbrahim Kethüda, Belediye Başkanı Mehmet Fuat ve Yeni Adana gazetesi sahibi Ahmet Remzi'nin de dâhil olduğu heyet ise 30 Kasım'da Adana'ya geldiler. Bu heyet 1 Aralık 1921'de Adana'nın yönetimini Türk Devleti adına resmen teslim almıştır (İslam, 1995, s. 141-142; Millî Mücadele'de Pozantı ve Pozantı Kongresi, 2011, s. 102).

3. Güney Cephesi Urfa Bölgesinde İşe ve İkmal Faaliyetleri

Urfa'da İngiliz işgalinin başlaması ile beraber diğer yerlerde olduğu gibi sert tedbirler alınmış, bilhassa silah ve cephanenin teslimi konusunda bir talep olmuştur.

General Allenby Urfa Mutasarrıfına yaptığı mütareke tebliğinde; orduların silahları bırakmasını, top, mitralyöz ve tüm silahların teslim edilmesini, jandarma teşkilatı gereksiz görüldüğünden terhis edileceğini ve silahların alınacağını bildirmişti. Ayrıca kötü ve aykırı işler yapan Türk memurların değiştirileceğini, şifreli hiçbir telgraf çekilmeyeceğini ve tüm telgraf ve telefon haberleşmesine el konulacağını da belirtmiştir (Akalin, 2017, s. 3-4). İngiliz işgaline karşı tedbirler Ali İhsan (Sabis) Paşa öncülüğünde alınmış, Urfa Mutasarrıfı ile görüşerek bölgede milis teşkilatlarının kurulması istemiş, ayrıca bu örgütlerin silah ve cephanelerinin 6. Ordu kaynağından sağlanacağını vurgulanmıştır (Özçelik, 1992, s. 142-143). Fransız işgalinin başladığında ise yapılan ilk iş halkın elindeki silahların toplanması ve Ermenilerin silahlandırılmasıydı. Bu isteğe uygun olarak Mutasarrıf Nusret Bey, Jandarma kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey in idaresinde 600'e yakın bir milis teşkilatı kurmuştur (Cebesoy, 2002, s. 307). Nitekim İngilizler işgali Fransızlara devrederken Fransızlara silah veya cephane ihtiyaçlarını sormuş ayrıca Urfa ile Halep bölgesinde 24.000 Ermeni'yi silahlandırdıklarını bildirmişlerdir (Özşavlı, 2011, s. 92). Öte yandan Fransızlar Urfa'nın Külaflı Tepesi, Askeri Hastane, Amerikan Yetimhanesi, Karalök'ün Bağı, Bediüzzaman Karakolu, Memleket Hastanesi, Alman Hastanesi, Osman ve Mahmut Nedim Kürkçü Beylerin Konakları, Keşişin Ağılı gibi önemli ve stratejik noktaları da işgal etmişlerdi (Akalin, 2017, s. 85).

Millî Mücadele'nin Güney Cephesinde Mustafa Kemal yönetimindeki Heyet-i Temsiliye'nin şüphesiz en önemli kararlarından biri de tüm kolordulara gönderdiği kendi hâkimiyet bölgelerinde kurulacak idare merkezlerinde bir *idare heyeti* kurulmasıydı. Buna göre bu merkezler teşkilatlarda görev alacakları ikmal yeri, silah, cephane ve depo merkezi haline getirilerek çok gizli tutulacaktır. İdare heyetleri ise halkı uyandırmak, halkta yardım toplamak ve bu yardımları gerekli yerlere dağıtmakla görevliydi (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 65-66). Bu idare heyetleri, genel olarak hemen her yerde hızla kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri içinde yapılmışlardı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hem üye sayısını artırmakta hem de millî kuvvetler için para, silah ve cephane sağlamaktaydı (Müderrişoğlu, 1990, s. 183). Bu kapsamda Urfa'da da çok geçmeden bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1 Ekim 1919 tarihinde kurulmuş ve 3 Ekim de ise durum Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiştir (Açanal, 2001, s. 60). İşgalin hemen ardından Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yapılanmasını kuran Urfalılar, bu örgütler aracılığıyla savaşın gidişatını değiştirmişlerdir. Şehirde ilk Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şehrin ileri gelenlerinden Nusret Bey, Urfa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey ve diğer eşraf temsilcileri ile bir toplantı düzenleyerek durumun ciddiyeti ve vahametini ortaya koymuşlardı. Bu toplantıda ön tedbir olarak Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey liderliğinde kurulacak gönüllü bir milis taburunun şehirde ortaya çıkabilecek asayiş sorununu önlemek üzere kurulması kararı alınmıştır. Öte yandan geceleri toplantılar düzenleyerek hem program hazırlamaya hem de silah ve asker sayısını artırarak olası bir saldırı durumunda iâşe ve cephane sağlama çalışmalarını artırmaktaydı. Bu heyet çete taburlarını bölüklere ve takımlara ayırmıştır. Bu millî birlikler askeri eğitim almış savaş görmüş erlerden oluşmaktaydı (Açanal, 2001, s. 22-

23). Öte yandan İngiliz güdümünün olmadığı Karacurun'da bir telgraf merkezi açılması kararı alınmış ve Posta Müdürü Arif Bey bu işle görevlendirilmiştir (Akalin, 2008, s. 3; 12). Urfa'da Şubat'ta başlayan çatışmalardan evvel Kuva-yı Milliye birliklerinin hazırlıkları devam etmekteydi. Savaşı sevk ve idare etmek üzere ise İl Jandarma Komutanı olan Revandizli Ali Saip Bey (Ali Ratip Ursavaş) görevlendirilmiştir. Urfa Jandarma Komutanı Bnb. Ali Rıza Bey'in yerine Yzb. Ali Saip Bey atanmıştır (Özçelik, 1992: 168; Açıanal, 2001, s. 67). Bununla birlikte bu kuvvetlere düzenli ordu birliklerinden de kısmi yardımlar gelmekteydi (Türkman, 1998, s. 202).

Ali Saip Bey ilk olarak Belediye Başkanı Hacı Mustafa, Emekli Binbaşı İhsan Bey, Askerlik Dairesi Başkanı Binbaşı İlyas, Barutçu Hacı İmam, Bedirağazade Halil Ağa ile görüşmüştür. Urfa'ya gelen Ali Saip Bey, belediye idaresine Urfa'da bir hareketin başladığını, belediye memurlarının görevlerine eskisi gibi devam etmeleri gerektiğini ayrıca Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine belediyenin gerekli desteği vermesini istemiştir. Ayrıca belediye heyetinden oluşturulacak bir komisyonun Kuva-yı Milliye birliklerinin bütün ihtiyaçlarını gidermelerini ve bir yardım defteri düzenlenerek durumu iyi olanlardan belli bir miktar yardım toplanmasını da talep etmiştir. Bu istek üzerine 2 bin altın liralık bir defter düzenlenmiş yardım faaliyeti başlatılmıştır. Bu sebeple de Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Hacı Kâmilzâde Mustafa Efendi başkanlığında 18 kişilik bir iâşe ve idare işleri komisyonu kurulmuştur (Ursavaş, 1988, s. 80-82; Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 104). Kuva-yı Milliye teşkilatının 29 Aralık 1919'da kurulmasının ardından Ali Saip Bey tarafından halka bir bildiri ilan edilmiştir. Bu bildiri de kurtuluş yönünde bir kamuoyu oluşturulması, aşiret liderleriyle anlaşmalar yapılarak millî kuvvetlerin iâşe ve bakımının sağlanması ve hapisanelerdeki tutukluların silahlandırılması yoluyla millî harekete kazandırılması istenmiştir (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 78).

Savaşın başlangıcında yaklaşık 1500 kişiden oluşan millî kuvvetlerin karşısında bir Fransız taburu vardı. (Türk İstiklal Harbi VII'inci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), 1975, s. 77). Fransızların 47 makineli tüfeği millî birliklerde ise jandarma dairesinden senetle alınan Rus tüfekleri ve iki makineli top bulunmaktaydı (Akalin, 2017, s. 86-87). 8 Şubat'ta Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Urfa Müftüsü Hasan Efendi, eski müftülerden Şeyh Müslim Efendi, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ve eşraftan oluşan bir heyet Kuvayı Milliye birliklerinin bulunduğu Karaköprü'ye giderek bu millî kuvvetlerle görüşmüşlerdi. Asıl amaç Fransızlar tarafından gönderilen bu heyetin Kuva-yı Milliye güçlerini Urfa'ya girmekten ve savaştan vazgeçirmektir. Bölgede iâşe ve insan kaynağı neredeyse aşiretler tarafından sağlanmaktaydı. Ancak bu süreçte Badilli Aşireti Reisi Sait Bey, Siverek aşiretlerini komuta eden Mehmet Emin, Mehmet Ramazan ve Mehmet Şekip Beylerin yönetimindeki birliklerin iâşesi için getirmiş oldukları erzak çok kısıtlıydı ve bir süre bu ihtiyaca cevap verebilecek durumdaydı. Bu iâşe ihtiyacı millî birlikler Urfa'ya girdikten sonra halk tarafından karşılanmaya başlanmıştır (Ursavaş, 1988, s. 78; Saral & Saral, 1970, s. 225-226).

Urfa'nın Fransızlar tarafından kuşatıldığı bilgisini duyan civar bölgelerdeki bütün aşiretler Urfa'ya gelmiştir. Bunlar içinde Badilli Aşireti, Dögerli Aşireti, Şeyhanlı Aşireti, Baziki Aşireti, Borova Aşireti, İzoli Aşireti, Aneze Aşireti ve Siverek Aşiretleri

bulunmaktaydı (Akalin, 2017, s. 24-25). Bu aşiret kuvvetlerinin bir anda gelmesiyle beraber sayı o kadar çoğalmıştır ki bu durum bir iâşe problemini henüz savaşın başında doğurmuştur. Durum baş edilmez bir hal alınca Urfa Kuva-yı Milliye Kumandanı, ekstra olarak gelen kuvvetlerin geri gönderilmesini dahi istemiştir (Ursavaş, 1988: 90). Bu sebeple Kolordu, Elâzığ Askerlik Dairesine yazdığı yazıda Urfa'da yeterince Kuva-yı Milliye toplandığını, Siverek ve Viranşehir'den 800 kişilik bir kuvvet daha hazırlandığını hazırlanan bu kuvvetlerin gönderilmemesini istemiştir. Durumun bir iâşe buhranı yaratacağından bahsetmiştir (Saral & Saral, 1970, s. 228). Halk ise mevcut kuvvetler için seferber olmuş, bölgeye civardan gelmeye başlayan Kuva-yı Milliye birliklerinin tüm ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu sırada Urfa'ya gelen kuvvetler içinde Samsat'tan 600, Adıyaman'dan 100 ve Hacı Bedir Ağa kumandasında 1000 kişilik bir millî müfreze bulunmaktaydı. Bu kuvvetler Kuva-yı Milliye'nin merkezi olan Karaköprü'den Urfa'ya hareket etmişlerdir. Halk bu kuvvetleri sevinçle karşılarken ayrıca iâşe ve bakım işleri için 1000 altın toplanmıştır (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 105; Saral & Saral, 1970, s. 228; Özçelik, 1992, s. 218). Çatışmaların başladığı sıralarda Siverek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Diyarbakır Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine yapılan bir istekte 100 sandık mavzer fişeği ve 500 sandık Rus fişeğinin halkın inisiyatifi ve Diyarbakır'da temin edilecek araçlarla gönderilmesi istenmiştir. Keza bu cephanenin Urfa'dan gönderilecek araçlarla taşınmasının mümkün olmadığı çünkü Urfa'daki mevcut araçların millî kuvvetlerin ihtiyaçlarına seferber edildiği bildirilmiştir. Bahsi geçen cephanenin Siverek halkının büyük bir özverisi ile ağır kış şartlarında omuz ve sırtlarında taşınarak ulaştırılmıştır (Ursavaş, 1988, s. 81). Siverek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa savaş süresince bizzat Siverek Telgrafhanesinde bulunmuş ve tüm ihtiyaçlara cevap vermeye çalışmıştır. Urfa'ya gönderilecek silah, cephaneye ve topların nakli için Gergerli Ramazan Bey'i görevlendirmiş ve kendisine 60 madeni lira vermiştir. Yine Urfa Kuva-yı Milliyesinden gelen çeşitli sıhhi ilaç ve tıbbi malzemelerin de Urfa'ya gönderilmesini sağlamıştır (Özçelik, 1992, s. 30).

Urfa'da savaş sırasında çetin bir kış yaşanmakta olduğundan ikmal yetersiz kalmış ve telgraf hattı onarılamadığı için ise haberleşme sağlanamamıştır (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 108). Ağır kış şartları nedeniyle millî birliklerin kömür ihtiyacının artması üzerine bedeli ödenmek kaydıyla 40-50 kantar kömürün acil olarak Diyarbakır'dan gönderilmesi istenmiştir (Açanal, 2001, s. 139). Bu sırada yaralılar ise eski Sanat Okulunda tedavi edilmekteydi (Akalin, 2017, s. 87). Öte yandan hem Urfa hem Diyarbakır'da sürekli devam eden kar yağışı sıcaklığı düşürmekte bu da iki taraf içinde büyük bir zorluk doğurmaktaydı. 18 Şubat'ta kolordunun yazdığı bir yazıda devamlı yağın kar yağışı nedeniyle ordu sevkiyatının yapılamadığı civar ordularla irtibat kurulamadığı bertilmiştir (Saral & Saral, 1970, s. 232). Savaş sırasında bu şartlardan etkilenen Fransızlarda da günden güne iâşe sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Fransızlara gelen yardımlar da Kuva-yı Milliye tarafından baskınlarla ele geçirildiğinden, Fransızlar savaş sırasında tuzsuz ekmek ve katır eti yemektedirler. Ancak Ermeni yardımları Fransızların durumunu az da olsa kolaylaştırmaktaydı. Fransızların çektiği erzak sıkıntısından yazılan şifreli evrakların ele geçirilmesi ile bilgi

edinilmiştir (Akalin, 2017, s. 48). Durumun acziyeti nedeniyle 7 Nisan 1920'de Ermeni cemaatinden bir heyet millî kuvvetlerden yiyecek istemek durumuna kalmıştı. Aslında Urfalılar zaten Ermenilere kuşatmanın başından beri erzak yardımında bulunmaktaydılar. Şehirde savaş nedeniyle ticaret durduğundan ve dışardan çok az yardım yapılabildiğinden yiyecek ve ihtiyaç durumu giderek artmaya başlamıştı (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 113-115; Akalin, 2017, s. 70).

8 Nisan 1920 günü Fransızlar Mutasarrıf Ali Rıza'ya yazdıkları bir mektupla mütareke yapılmasını talep etmişlerdi. 9 Nisan'da yapılan anlaşmaya göre Fransızlar şehri tahliye etmek için şu şartların sağlanmasını istemişlerdir: Ermeniler ve Amerikalıların hayatlarının korunması, Urfa'da ölen Fransızların mezarlarına saygı gösterilmesi, Cerablus'a kadar yüklerin taşınması için 60 deve ve 25 yük arabasının verilmesi. Ayrıca esir Fransız askerlerinin geri verilmesi, Urfa eşrafından 10 kişinin Cerablus'a kadar kendilerine eşlik etmesi, Dr. Vischer Hastanesi'nde bulunup taşınması mümkün olmayan yaralıların hayatlarının korunması, Fransız kuvvetlerinin gidecekleri yere kadar güvenliklerinin korunması ve düzenlenecek antlaşma hükümlerinin işgal komutanı, mutasarrıf, belediye reisi ve Kuva-yı Milliye Komutanınca imza edilip onaylanması (Akalin, 2017, s. 21-22). Nihayetinde 11 Nisan'da Fransızlar Urfa'dan çekilmişlerdir (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 113-115; Akalin, 2017, s. 43).

4. Güney Cephesi Maraş Bölgesinde İaşe ve İkmâl Faaliyetleri

Maraş'ta mütarekenin ardından başlayan İngiliz işgali ve sonrasında el değiştirerek devam eden Fransız işgali sırasında elde bulunan birliklerin sayısı iki tabur, 150 süvari ve 1500 Kuva-yı Milliye askerinden oluşmaktaydı. Buna karşın Fransız birlikleri bu sıralarda iki tabur halinde bulunmaktaydı (Türk İstiklal Harbi VII'inci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), 1971, s. 77). Saral'ın belirttiğine göre ise Maraş'ta kışla muhafızı olarak bulundurulmuş bir takım zayıf piyade kıtası bulunmaktaydı (Saral & Saral, 1970, s. 154). Birliklerin Harbiye Nezareti tarafından yapılan iaşesi ise Kuva-yı Milliye birliklerini kapsamıyor, sadece bizzat düşman karşısında bulunan aktif birlikleri kapsıyordu. Ancak Mustafa Kemal terhis edilen birliklerin sayısını baz alarak bu Kuva-yı Milliye birliklerinin de terhis edilen birliklerin yerine iaşe edilebileceğini ve böylece Kuva-yı Milliye birliklerinin halk üzerindeki iaşe ve donanım konusundaki baskılarının önlenebileceğini belirtmiştir. Bu sebeple bu ihtiyaçların Harbiye Nezareti bütçesinden karşılanması ve 12. ve 14. Kolordularınca desteklenmesini istemişti. Bu isteğe nezaretçe olumlu yanıt verilmiş, Kuva-yı Milliyecilerin iaşesinin kolordular tarafından yapılması için emir verilmiştir (Türk İstiklal Harbi VII'inci Cilt İdari Faaliyetler, 1971, s. 33-39; 43). Öte yandan Fransızlar İngilizler tarafından kendilerine teslim edilen depodaki umum silahları tahrip ederek kullanılamaz bir hale getirmişlerdi (Karadağ, 1943, s. 53-54).

Genel olarak Güney Cephesinde yürütülen mücadele Batı Cephesinden farklı seyretmekteydi. Batı Cephesinde kongreler yoluyla ve idari, mali kararlar ile yürütülen mücadele ve örgütlenmenin aksine Güney Cephesinde mücadele tamamen gizli bir teşkilatlanma ile yapılmıştır. Nitekim kolordulara gönderilen karara göre gönüllü

müfrezelerin kurulması, bu müfrezelerin hayvan ve yiyecek parasının karşılanması ve müfrezelere ayda 30 lira maaş bağlanması istenmişti. Bu müfrezelere günde yarım lira ve bir çift ekmek yardımıyla bulunması istenmiştir (Müderrişoğlu, 1990, s. 258-259). Elbette bu direktiflerin ilk muhatabı Güney Cephesinde büyük bir idari rol oynayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri olmuştur. Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bayrak Olayı'ndan iki gün sonra Vezir Mehmet Hoca'nın odasında yapılan bir toplantı sonunda şehrin ileri gelenlerinin katılımları ile oluşturulmuştu. Heyetin yürütücü ekibi Sandal Osman, Haraçoğlu Zekeriya, Başkâtip Rıza, Hacı Yahya Oğlu Hacı, Hoca Oğlu Evliya, Veli Efendi Oğlu Ziya, Hatice Hoca Oğlu Nuri olmak üzere 8 kişiden oluşturulmuştu (Özalp, yty, s. 80). Bu heyetin üye sayısı zamanla 35'i bulmuştur (Saral & Saral, 1970, s. 166).

Heyetin aldığı en önemli kararlar öncelikle şehirdeki mücadelenin idari düzenlenmesini sağlamak olmuştur. Maraş 10 semte ayrılmış, merkezden verilen talimat uyarınca da her semtte bir şube heyeti kurulmuştur. Bölgeler; Çavuşlu, Bektutiye, Restabaiye, Acemli, Kayabaşı, Divanlı, Ekmekçi, Nahırönü, Alemlî, Hatuniye'den oluşmaktaydı (Karadağ, 1943, s. 5-6; Akbıyık, 2015, s. 163). Bu heyetler ilk olarak bölgedeki mevcut silah ve cephanenin yanı sıra eli silah tutan kişilerin kimliğini kayda geçirmekteydi. Bu gruplara bir çavuş ve iki de onbaşı atanıyor, çavuşlar grup komutanı onbaşılar ise muavin olarak görevlendiriliyordu. Her dört grubun birleştirilmesiyle grup komutanlıkları kuruluyor, bu komutanlar ise yedek subaylardan veya nüfuzlu kişilerden oluşturuluyordu. Öte yandan bu gruplar arasındaki irtibat ve iletişimin sağlanabilmesi için mevcut ulaştırma yollarını gösteren krokiler hazırlanmıştı. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin merkezi ise Ulu Cami olarak belirlenmişti (Özalp, yty, s. 84; Saral & Saral, 1970, s. 167). Bu teşkilatlanmanın sağlanmasında elbette Mustafa Kemal tarafından Maraş bölgesine gönderilen Kılıç Ali'nin fazlasıyla önemli bir rolü bulunmaktaydı. Kendi ifadelerine göre bölgeye geldiğinde birbirinden kopuk bulunan millî kuvvetlerin idaresi ve örgütlenmesini sağlamak için Maraşlı ve Antepli üçer kişiden oluşan bir heyet kurmuştur. İçlerinde Maraş'tan Şeyh Evliya Efendi, Arslan Bey, Hafız Ali Efendilerin Antep'ten de Sadık Bey, Kasım ve Teğmen Mustafa Efendilerin bulunduğu bu heyetlerle kongre mahiyetinde bir toplantı düzenlemiş ve semt ve mahallelerin savunma düzeneği üzerine kararlar alınmıştır (Turgut, 2015, s. 87). Bu düzende gençler ve çocuklardan da posta işlerinde faydalanılmıştır (Özalp, ytyb, s. 53).

Savaş düzeni ve tedbirlerinin bu şekilde sağlanmasının ardından 21 Ocak 1920'de başlayan savaş neredeyse tamamen sivil halk ve müfrezelerin güdümünde düzenli ve donanımlı bir Fransız ordusuna karşı yürütülmüştür (Bağdatlıoğlu, 1942, s. 94). Maraş'ta savaş süresince ciddi bir iâşe sıkıntısının olmadığı gözlenirken bilhassa savaşın henüz başında Fransız ve Ermenilerin şehrin hâkim noktalarını, giriş çıkış yerlerini ve özellikle çarşayı ele geçirmeleri halkı zor duruma sokmuştu. Çünkü çarşı esnafının mağaza ve dükkânları yağma edilmiş, çoğu insan ise kenetlenerek ve savaş gücünü artırmak üzere evlere kapanmış bulunmaktaydı. Aralık ayının sonlarına doğru Maraş'ta ticaret hayatı neredeyse tamamen durmuştu (Özalp, ytya, s. 98). Savaşın ilerleyen günlerinde ise iâşe sıkıntısı iyiden iyiye baş göstermeye başlamıştır. Özellikle

savaşın 10 ve 12. günlerinde yaşanan iaşe sıkıntısına bir çözüm olarak çevre iller ve kazalardan buğday ve un gibi temel ihtiyaçlar karşılanmış ve bu ürünler kanaatkâr bir şekilde kullanılmıştır (Saral & Saral, 1970, s. 193). Dâhiliye Nezareti de Maraş'ın ekmeklik un ve yiyecek ihtiyacının karşılanması için yeterli zahirenin temin edilmesini istemiştir (BOA, DH. İ.U.M., 20-2, 21.05.1338). Bununla birlikte Maraş'ta Fransız kuvvetlerine karşı yapılan mücadelenin esasını Fransızlar için Maraş'a gelecek olan takviye kıtalarına ve iaşe ve mühimmat kollarına yapılan taarruzlar oluşturmaktaydı (Saral & Saral, 1970, s. 191). Bu sıralarda Antep'ten Maraş'a gönderilen Fransız erzak kafilesinin Karataşlık denilen bölgede Pişkinzade Ali Rıza Efendi komutasındaki Kuva-yı Milliye birliklerinin baskını ile ele geçirilmesi ile şehrin tüm erzak ihtiyacı karşılanmıştır (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 91; Özalp, ytya, s. 168).

Maraş mücadelesinde insan kaynağının sağlanmasında diğer bir yöntem de başka bazı illerde de görülen hapishanelerdeki tutuklulardan faydalanılması olmuştur. Tutuklulara millî mücadele konusunda ön bilgiler verildikten sonra çoğu silahlandırılarak savaşa dâhil edilmiştir (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 89). Kuva-yı Milliye örgütlerinin yanında ilçelerden de destek sağlanmıştır. Yörük Selim Bey komutasında 80 kişilik süvari, 120 piyade ile Gökşun'dan gelerek millî kuvvetlere katılmıştır. Elbistan'da bulunan Yüzbaşı Kâmil Bey'de Yörük Selim kuvvetlerine katılmıştır (Saral & Saral, 1970, s. 193). Öte yandan Sivas, Harput ve Malatya'dan da silah ve cephane yardımları da gelmekteydi (Özalp, ytya, s. 104). Yine Siverek Kuva-yı Milliyesi 400 ve Viranşehir'den yaklaşık bu miktarda kuvvet Maraş'a gelmek üzere Urfa'ya doğru yola çıkmıştır (BOA, DH. ŞFR., 658-64). Bu destek ve yardımların millî birliklerin gücünü artırması Fransızları daha da tedirgin etmiş, bilhassa Kılıç Ali Bey'in Pazarcık'taki etkinliğinin farkına varan Fransızlar onu buradan uzaklaştırmak istemişlerdi. Pazarcık'ta idaresini kurmuş olan Kılıç Ali Bey ise köylerde ve özellikler aşiretler arasında teşkilatını daha da kuvvetlendirmiş halk içinde bir seferberlik başlatmıştır. Hayvanlarını, hububatını satarak silah ve cephane edinmeye çalışan halka depolarda bulunan silah ve cephane de dağıtılmıştı. Böylece silahlanmış olan köylüler, Fransızların geçiş güzergâhlarında konuşlandırılmıştır (Turgut, 2015, s. 88). Bu hızlı örgütlenme ilçelerde de sağlanırken öte yandan Fransızların telgraf ve posta üzerinde sansür uygulaması nedeniyle Heyet-i Temsiliye iletişim güç bir hal almaya başlamıştı. Ancak iletişim millî mücadele yanlısı posta ve telgraf memurlarının özenli ve gizli çalışmaları ile Fransız kontrolünden kaçırılan yazışmaları ile sağlanabilmekteydi (Saral & Saral, 1970, s. 166).

Elbistan'ın Maraş mücadelesine çok yönlü katkıları da iaşe ve ikmal konusunda millî kuvvetlerin elini daha da güçlendirmişti. Maraş ve Antep bölgesinin teşkilatlanma ve kurtarılması için merkez olarak belirlenen Elbistan'da Sulh Hâkimi Ali Rıza Bey öncülüğünde bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden 13, 20 ve 15. Kolordulara gönderilen rapor Elbistan'daki mücadelenin örgütlenmesi üzerine komutlar içermekteydi. Buna göre Maraş ve Antep'te millî teşkilatı oluşturulması için merkez haline getirilecek, Maraş ve Antep'te cemiyetin cari olmadığı yerlerde ve işgal altındaki yerlerde Cemaat-i İslamiye

teşkilatı adıyla faaliyet göstermesi istenmiştir. Cemiyet Ahz-ı Asker Şubeleri açılarak millî orduya silahlı kuvvet ve asker sağlanması konusunda cemiyet ve eşrafın yardımlarını almak yoluyla asker ve silah mevcudunu belirlemekle görevlendirilmiştir (Akbiyık, 2015, s. 152-154). Bu suretle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulduğu Elbistan, Pazarcık ve Göksun ve Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin çalışmaları sonunda mücadeleye cephane sağlanmıştır. İaşe ise halkın yazdan kışlık olarak depolara saklamış olduğu erzak ve yine Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin civar köylerden sağladığı yardımlarla desteklenmiştir (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 99). Elbistan Heyet-i Merkeziyesi bu süreçte Behisni Heyet-i İdaresine yazılan bir yazıda da mevcut durum izah edilerek yardım istenmiştir (BOA, DH. ŞFR., 657-124). Öte yandan Maraş'ta Millî Mücadeleye katkı sağlayan önemli kurumlardan biri de bilhassa iaşe konusunda ki mali yardımların toplandığı Ziraat Bankası olmuştur. Özellikle ülkenin her yanından Maraş'a gönderilen para yardımlarının mücadeleye sırasında askeri, lojistik ve iaşe konularında kullanımı için Ziraat Bankasında toplanması sağlanmıştır. Mustafa Kemal'in direktifiyle başlatılan bağışlar ve yardım kampanyaları sonunda elde edilen nakdi yardımlar Elbistan Ziraat Bankasına gönderilmiştir. Burada toplanan para 22 bin lirayı bulmuştur. Savaşın başladığı 1920 Ocak ayında banka kasasında bulunan 10.200 lira 3. Kolorduya aktarılmıştır (Çakıroğlu, 2021, s. 205-206). Sivas'tan da Maraş'a gönderilmek üzere bir miktar para ulaştırılması istenmiştir (BOA, DH. ŞFR., 658-144). Yine bu sıralarda Konya'daki 12. kolordu kumandanlığına verilen bir emirde de toplanacak para ve yardımların Maraş Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi emrine ve Elbistan Ziraat Bankası şubesine gönderilmesi istenmiştir (Türk İstiklal Harbi VII'inci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), 1970, s. 80). Ziraat Bankasında toplanan miktar toplam 21.846,23 liraya denk gelmektedir (Akbiyık, 2015, s. 284).

Maraş mücadelesinde sağlık işleri de Maraşlı doktorlar ve eczacılar tarafından ya evlerde ya da bizzat birliklerin bulunduğu yerlere gitmek yoluyla yapılmıştır. Öte yandan cephe gerisinde bilhassa kadınların mermi, erzak ve su taşımalarının yanında cephede de erkeklerle silahlı mücadeleye girdiği görülmüştür (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009, s. 93; 206). Harbin başlangıcından itibaren Maraş'ta yaşlı kadınlar camilere kurulmuş olan mutfakta mücahitlere ekmek ve yemek hazırlamışlardır (Karadağ, 1943, s. 55).

Fransızların 22 gün süren mücadelenin ardından geri çekilmelerinde o yıl yaşanan benzeri görülmemiş derecede kar yağışı ve sert poyrazın oluşturduğu kuru bir soğukta etkili olmuştu. Fransızlar büyük bir yiyecek sıkıntısı çekmişler ve toplarıyla birlikte şehrin kuzeybatı istikametinde çekilerek, Mercimektepe üzerinden ovaya ulaşmışlardı. Bu sırada götüremeyecekleri eşyaları ve kışlayı da ateşe vermişlerdi (Karadağ, 1943: 55). Nihayet Fransızlar 11 Şubat 1920'de Maraş'tan çekilmiştir (BOA, DH. ŞFR., 658-153; Akbiyık, 2015, s. 225). Savaşın ardından bir taraftan da Maraş'ta iaşe işinin düzenlenmesi sağlanmış, Maraş'ta bulunan subaylardan sağlanan parayla bir ocak açılmış ve fakir halka sıcak yemek dağıtılmıştır (Saral & Saral, 1970, s. 204). Maraş'ta bir fırka kurulmuş ve kışlada sancak merasimi yapılmıştır. Sancak merasiminin bitiminde ise Maraş'ta bulunan bütün zabıtlere, efrada, memurlara ve çocuklara

Maraş'ın zenginleri ve Antep eşrafından bazılarının da katılımlarıyla Pınarbaşı mevkiinde on bin kişilik bir ziyafet verilmiştir (Karadağ, 1943, s. 55).

SONUÇ

Millî Mücadelede Güney Cephesinde başlayan var olma savaşı maddi ve manevi bütün yönleriyle topyekûn bir savaşın en güzel örneğini teşkil etmiştir. Keza diğer cephelerde idari ve mali açıdan daha düzenli ve güdümlü yürütülen savaşın bu bölgedeki en temel niteliği ise halkın merkezinde yer aldığı ve her açıdan savaşın yürütücüsü konumunda olduğu gerçeğidir. Bölgede düzenli ve güçlü bir ordunun yetersiz şekilde bulunuşu ve işgallere karşı öncelikli tepkinin çete, müfreze adlarıyla bilinen Kuva-yı Milliye örgütleri aracılığı ile verilmesi savaşların iâşe ve ikmal gündemlerinin de bu gruplar elinde yürütülmesine yol açmıştır. Çete idarecilerinin çoğunlukla ileri gelen yerel temsilcilerden oluşması iâşe konusunda da onların istek ve emeklerini ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte bölgede iâşe ve insan kaynağında esas rol yerel ve bölgesel kaynaktan sağlanırken bunun örgütlenmesi ve dağıtımı ile cephaneye ve silah temininde Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal'in yerinde ve zamanında müdahaleleri çok büyük bir öneme sahipti. Osman Tufan, Kılıç Ali, Sinan Tekelioğlu gibi isimler Sivas merkezi tarafından bölgedeki mücadeleyi örgütlemekle görevlendirilmiş ve bu kişiler halk ve ileri gelenler ile kurdukları yakın temaslar sonunda güçlü bir kenetlenme sağlayabilmişlerdir. İâşe komisyonları aracılığıyla nakdi ve aynı girdi sağlayan yönetim, gönderdiği bu komutanlar aracılığıyla yerel yönetici ve askeri temsilcilerle ittifak içine girerek cephaneye ve silah teminini de sağlamışlardır.

Güney Bölgesinde savaşın iâşe ve ikmalî yerelde örgütlenen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri güdümünde yürütülmüştür. Bu cemiyetler yerel örgütlenmelere tekil bir düzen getirmiş ve bilhassa bünyelerinde kurdukları Heyet-i Merkeziye isimli yürütücü birim savaşın gidişatını etkilemiştir. Kongre yapılanmalarının diğer bölgelerde üstendiği rolü minimal çapta temsil eden Heyet-i Merkeziyeler iâşe, ikmal, cephaneye temininde ciddi bir otorite sahibi olmuştur. Güney Bölgesindeki mücadelenin iâşe noktasında ki bu ortak yönlerine karşın savaşın niteliği ve yürütülme şartlarına göre bazı temel farkları da söz konusuydu. Bir savunma savaşı olması ve kuşatmaya maruz kalınması sebebiyle Antep'te ortaya çıkan iâşe sıkıntısını burayı diğer bölgelerdeki savaştan daha ayrı bir konuma getirmiştir. Daha küçük bir alanda ve büyük yoksunluklar içinde yapılan savunmada ihtiyaçlar yerinden temin edilmeye çalışılmış; çevre il ve ilçelerden gelen yardımlar şehre sokulamadığı için kuşatma altındaki halk tamamen elindekilerle idare etmeye çalışmıştır. Bu sebeple Antep'te iâşe ve ikmal çalışmaları daha homojen bir alanda ve eldeki tüm kaynaklar son zerresine kadar tüketilmek üzere kullanılmıştır. Bu noktada Maraş, Adana ve Urfa'da nispeten daha olumlu koşullar altında iâşe çalışmaları yapılmıştır. Urfa'da iâşe ve çeşitli ihtiyaçlar askeri ve idari birimlerden elde edilenlerin yanında aşiretler tarafından sağlanırken, Adana'da bölgenin zengin eşrafından, Maraş'ta ise yine ileri gelenler ve halktan temin edilmiştir. Savaşın özellikle kış aylarında yürütüldüğü Urfa ve Maraş'ta iklim koşulları da iâşe konusunu etkileyen dış unsurlardan olmuştur.

Savaş süresince köylüler hem insan hem iâşenin temel kaynağını teşkil etmiştir. Zamanla mücadeleye ortak olan ve destekleri ile büyük bir mücadele örneği sergileyen köyüler tarihsel rolünü bu savaş sırasında da yerine getirmişlerdir. Mustafa Kemal'in köylerde örgütlenme isteği ve direktifleri bölgeye gönderdiği komutan ve subaylar tarafından yerine getirilmiştir. Kılıç Ali'nin ve Osman Tufan Paşa'nın köy köy, kapı kapı gezerek onları savaşa dâhil etme başarısı, mücadelenin temel ihtiyaçlarının sağlanmasında ana bir kaynak oluşturmuştur. Ayrıca köylülerin kurduğu çete ve müfrezelerin Fransızlara yaptıkları baskınlar ve pusular onlardan ele geçirilen kaynağın millî kuvvetler hizmetine sunulmasını sağlamıştır.

EXTENDED ABSTRACT

As a socio-political phenomenon, war is one of the main historical facts in human evolutionary history. It has caused great tragedies in history with its material and spiritual destruction. Regardless of its quantity and quality, all wars cause considerable damage and destruction to humanity. Wars create an important memory as well as personal and social destructions that are difficult to repair both during and after the war. In particular, the First World War, the effects of which continued throughout the century and also caused the Second World War, started a very important period in terms of its effects and results. Likewise, the destructive agreements signed for the defeated state at the end of the war became the main reason for a new series of wars. At this point, one of the places where a new liberation struggle was started in the local sense was the Ottoman Empire, which experienced the effects of the war most deeply.

While the Ottoman Empire lost its status as a state with the Armistice of Mudros signed after the first world war, the people were dragged into a new war of independence. The state and the people, which were destroyed during the long wars, had to create both their material and spiritual resources from nothing in this new struggle period. Although the occupations that started especially in the Southern Region in accordance with Articles 7 and 24 of the Armistice of Mudros were initially met with silence and surprise, faced resistance of the Turkish people in time. In accordance with Article 7 of the Armistice of Mudros, the British aimed to occupy Mosul and Iskenderun, then Antep, Maras and Urfa. To this end, the British occupied Kilis on 27 December, Antep on 1 January, and Osmaniye on 31 January. In accordance with Article 7, the French attempted to occupy Dörtöyol on 11 December 1918 and Mersin on 17 December. French and Armenian forces occupied Adana on 21 December 1918 and Pozantı on 27 December. However, then, the British withdrew from the Southeastern Anatolia Region they occupied in accordance with the Syria Agreement they signed with the French, and this region was occupied by the French. The French took over Maraş on 30 October 1919 and Antep on 5 November 1919 from the British. In the following period, a severe struggle began between the French and the local people.

Despite the lack of military capability on the Southern Front, the region where the invasions first started, the people, who took the initiative and directed the struggle, mobilized all their resources in a short time. In this period, gangs, detachments, militia, and tribal units known as the Kuva-yi Milliye (irregular Anatolian militia force) met their needs for weapons, ammunition, and food with the help of the people through a local organization. The rapid and appropriate interventions of Mustafa Kemal and the Representative Committee turned this struggle into a national and total movement. Considering the political, military and economic situation of the Ottoman Empire after the Armistice of Mudros, it can be said that the National Struggle was a people's war. Therefore, the needs of the army and troops were provided by people with the direction of measures taken during the preparation for the war by the central administration. At the end of the war, the Ottoman Empire had around 30-35 thousand soldiers, and the 15th Corps was the most organized army among regular units. Therefore, Kuva-yı Milliye organizations became the center of the struggle in Anatolia from the middle of 1919, when the regular army units were established, until the end of 1920.

This study deals with the subsistence and supply activities on the Southern Front during the National Struggle in terms of their effects on the development of struggle. At this point, the study focuses on the administrative and economic structure in providing people, weapons and ammunition, food and various sanitary needs in Adana, Antep, Urfa and Maras regions. At the beginning and during the occupations, the food, ammunition and other needs of the national forces and the people were seen as vital and great efforts were made in this regard. At this point, this study aims to analyze the mentioned problem on the Southern Front in the National Struggle. Within the framework of this purpose, this study examines the how basic needs such as health, transportation, and postal services of regular army and the Kuva-yı Milliye units were met. Besides that, this study deals with subsistence and supply activities of both the regular army and the Kuva-yı Milliye units, human resources as well as contributions and approaches of the local notables. The main research problem of the study is how and in what way the meeting of all these needs affects the course of the war. In the struggle, which was carried out as a people's war on the Southern Front from the beginning, the human resources and other needs of the war were mostly met by the people. The main strategy of Mustafa Kemal Pasha on this front was to continue the struggle here with the gangs and in this way to damage the French troops. Thus, with this policy, the regular army units would not have been divided and fought in many areas, and a clear policy would not have been followed against the great states. In this war, which was continued from many fronts in the Southern Region and its framework was drawn with these strategies, there was a great need for the Kuva-yı Milliye units called gangs. The study examines the basic subsistence and supply works in Adana, Urfa, Antep and Maraş regions, taking into account the small economic differences between these regions. The sources of this study consist of archival documents, local sources, memoirs, foreign sources as well as official sources, and secondary sources on the subject. This study argues that the controlled and systematic

subsistence activities of these units and the people behind the front were administered by local forces under the leadership of Mustafa Kemal and the Representative Committee before and during the war. The study also argues that the lack of food and ammunition had a serious impact on the ongoing war in the region, especially in Antep. Therefore, the war was continued in full-scale mobilization and this became a great source of motivation for the War of Independence.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
BOA, DH.İ.UM, 20-2.
BOA, DH.İ.UM, 20-2, 21.05.1338.
BOA, DH. ŞFR., 658-64.
BOA, DH. ŞFR., 658-153.
BOA, DH. ŞFR., 658-144.
BOA, DH. ŞFR., 657-124.

2. Resmi Yayınlar

- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 31, Vesika No: 772, Ankara Eylül 1960.
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 31, Vesika No: 780, Ankara Eylül 1960.
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 31, Vesika No: 788, Ankara Eylül 1960.

3. Araştırma ve İnceleme Eserler, Makaleler

- Abadi, *Türk Verdün'ü Gaziantep: Antep'in dört muhasarası*. (1959). (Ş. S. Yener, y. haz.). Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür.
Açanal, H. (2001). *Urfa kurtuluş mücadelesi hatıratı*. Ankara: Şurkav Yayınları.
Akalin, M. (2008). *Urfa kurtuluş destanı "Milli Mücadelede Urfa" anılar-belgeler*. İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.
Akalin, M. (2017). *Urfa'nın kurtuluşuna dair üç hatırat*. Ankara: Şurkav Yay.
Akandere, O. (2008). Millî Mücadele yıllarında Marmara bölgesinde faaliyet gösteren, müfrezeler, milis kuvvetleri ve çeteler (1918–1922). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 19, 507-542.
Akbiyık, Y. (2015). *Milli Mücadelede güney cephesi Maraş*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
Akyüz, Y. (2008). *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp tarihi: Türk İnkılâbının hazırlık dönemi ve Türk İstiklal Savaşı*. 1. Basım, Ankara: Ayraç Kitabevi.
Antep savunması askeri işe defterleri açılış günlüğü. (2014). (H. İ. Yakar & G. Y. Pusat, haz.). Gaziantep: Şehit Kâmil Belediyesi Yay.
Antep Savunması Hastane Defteri Bir Şehrin Feryadı. (2014). (H. İ. Yakar & G. Y. Pusat, haz.). Gaziantep: Şehit Kâmil Belediyesi Yay.
Antep savunması Heyet-i Merkeziye muhabere defteri savunmanın şifreleri. (2017). (H. İ. Yakar & G. Y. Pusat, haz.). Gaziantep: Şehit Kâmil Belediyesi Yay.
Antep savunması işe ve satın alma defteri, bir şehrin dayanışması. (2017). H. İ. Yakar & G. Y. Pusat, haz.). Gaziantep: Şehit Kâmil Belediyesi Yay.
Arıkoğlu, D. (1961). *Hatıralarım*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
Ayıntab etraf-ı şehir cephele kumandanlığı tahrirat, telgraf, telefon, tamim defteri sessizliğin çığılığı. (2017). (H. İ. Yakar & G. Y. Pusat, haz.). Gaziantep: Şehit Kâmil Belediyesi Yay.
Bıyıklıoğlu, T. (1962). *Türk İstiklal Harbi: I Mondros Mütarekesi ve tatbikatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
Bozgeyik, B. (1998). *İstiklâl Harbi'nde Gaziantep*. Gaziantep: Şehit Kâmil Belediyesi Yay.

- Cebesoy, A. F. (2002). *Kuva-yı Milliye'nin iç yüzü, olaylar-kişiler-vesikalar*. (O. S. Kocahanoğlu, haz.). İstanbul: Temel Yay.
- Coşkun, T. (1967). *Kadirli Millî Mücadelesi ve hatıralar*. Kadirli: Kadirli Basımevi.
- Çakıroğlu, M. (2021). Milli Mücadele'de bir bankadan daha fazlası Maraş savunmasında Ziraat Bankası. (N. Günay & F. Kılıç, ed.). *Milli Mücadele'nin Güney Cepheleeri*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Çamurdan, A. C. (1969). *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya olayları*. Adana.
- Çanak, Erdem. (2013). Cumhuriyet döneminde tarihi, sosyal, siyasal ve ekonomik yönüyle Seyhan (Adana) şehri (1923-1956). (Yayımlanmış Doktora Tezi). Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çanlı, M. (2015). Kızılay arşiv belgelerine göre işgal döneminde Antep'te sosyal ve ekonomik hayat. E. Ünlen vd. (Y. Haz.). *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013 Gaziantep* (s. 517-525). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Çapa, M. (2010). *Kızılay (Hilal-i Ahmer) cemiyeti 1914-1925*. 2. Baskı. Ankara: Türk Kızılay Derneği Yay.
- Çelik, K. (1999). *Milli Mücadele'de Adana ve havalisi (1918-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Efe, A. (2015). Antep savunması: bir albayın hatıratı. A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 53, 221-253.
- Ener, K. (1996). *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- General Osman Tufan. (1964). *Kilikya doğu bölgesinde millî hareketler ve Kozan sancağı ile mühlakatının kurtuluş hatıraları*. İstanbul: Bahar Matbaası.
- Gesar, A. (2015). *Antep'in varoluş mücadelesi*. (Ü. Kurt & M. Uçaner, çev.). İstanbul: Belge Yay.
- Gömeç, S. (1989). *Millî Mücadelede Gaziantep*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Gönen, C. (2005). *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş*. Ankara: Lazer Yay.
- Gülü, R. E. (2018). Fahri Can ve Antep Millî Mücadelesindeki faaliyetleri. A. Gündüz M. Çelikdemir vd. (Ed.), *Tarihten Günümüze Ayıntab-Gaziantep* (s. 849-861). Ankara: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.
- Güner, Z. (2007). Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6), 49-65.
- Hatipoğlu, S. (1989). *Fransa'nın Çukurova'yı işgali ve Pozantı kongresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Hatipoğlu, S. (1999). *Orta Toros geçitlerinde Türk-Fransız mücadelesi (1915-1921)*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yay.
- Hayat mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın hatıraları*. (1982). İstanbul: Zafer Matbaası.
- İslam, İ. (1995). Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşlek, A. (2009). Milli Mücadele'de Osmaniye. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadağ, H. (1943). *İstiklal Savaşında Maraş*. Mersin: Ata Çelebi Basımevi.

- Kılıç, A. (2006). *Atatürk'ün sırdaşı Kılıç Ali'nin anıları*. (H. Turgut, haz.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Kır, S. (2004). *Milli Mücadele'de Dört Yol ve çevresi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Kurtuluş Savaşı'nda İçel*. (1971). İstanbul: Baha Matbaası.
- Kurnaz Şahin, F. (2012). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e harp malûllerinin sosyo-ekonomik ve sağlık durumları (1877-1939)* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuvayı Milliye komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in günlüğü*. (2012). Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yay.
- Lohanizade, M. N. (1989). *Gaziantep savunması*. İstanbul: Kastaş Yay.
- Milli Mücadele'de Pozantı ve Pozantı kongresi* (2011). (Y. Delikoca, ed.). Ankara Dizgievi.
- Müderrişoğlu, A. (1990). *Kurtuluş Savaşı'nın malî kaynakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Onar, M. (1989). *Kuruluşundan Kurtuluşuna bağlantıları ile Saimbeyli*. Ankara: Ekin Yay.
- Özalp, Y. (Y.T.Y.). *Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin ilk zaferi*. Ankara: Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özalp, Y. (Y.T.Y.). *Maraş direnişinin başındaki Serkomiser Ali Bey*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, EGM Basımevi.
- Özaslan, A. (2021). *Harp prensipleri ışığında güney cephesinde Kuvayı Milliye (Gaziantep Örneği)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü: Ankara.
- Özçelik, İ. (1992). *Millî Mücadele'de güney cephesi Urfa*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özülü, H. (2015). *Tekelioğlu Sinan Bey'in günlüklerinde Millî Mücadele'de Adana ve Pozantı yöresinde yapılan muharebeler*. (E. Ünlen vd., yay. haz.). *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013 Gaziantep* (s. 309-338), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Özşavlı, H. (2011). *Urfa Ermeni Olayları (1880-1920)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Urfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, A. (1994). *Millî Mücadele'de Gaziantep*. Kayseri: Geçit Yay.
- Pamuk, B. (2009). *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Saral H. & Saral. T. (1970). *Vatan nasıl kurtarıldı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Seçkinler, A. H. (2021). *Antep savunması ve Türk polisinin Antep savunmasındaki faaliyetleri*. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-14.
- Şapolyo, E. B. (1957). *Kuvâ-yı Milliye tarihi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Şıvgın, H. (2014). *Güney cephesinin değerlendirilmesi*. *Türk İstiklal Harbinde Kuvayı Milliye, Düzenli Ordu ve Cepheler 16 Mayıs 2014*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Tok, F. (2017). *Antep Savunmasında Sağlık Hizmetleri*. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 138-146.
- Toros, T. (2001). *Kurtuluş Savaşında Çukurova*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Türk basımında Milli Mücadele döneminde Hilal-i Ahmer cemiyeti 1919-1922*. (2019). (T. İ. Dokumacı & Ş. Küçükateş & M. Y. Kiremitçi, ed.). İstanbul: Seçil Ofset.
- Türk İstiklal Harbi IV'üncü cilt güney cephesi*. (1966). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Türk İstiklal Harbi VII'inci cilt idari faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923).* (1975). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türkman, S. (1998). Kuvayı Milliye'nin iâşe ikmalî ve Heyeti Temsiliye'nin kaynakları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 6(22), 201-210.
- Uluğtekin M & Uluğtekin, M. G. (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları 1914-1928*. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yay.
- Ursavaş, A. S. (1988). *Çukurova faciaları ve Urfa'nın kurtuluşu*. (M. A. Akidil, çev.). İstanbul: Kastaş A.Ş. Yay.
- Ünler, A. N. (1969). *Gaziantep savunması*. İstanbul: Kardeşler Matbaası.
- Üzel, S. (1952). *Gaziantep savaşının içyüzü*. Ankara: Doğu LTD. O. Matbaası.
- Üzel, S. (1987). *Gaziantep yollarında kahramanların izinde*. Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu.
- Yavuz, B. (1994). *Kurtuluş Savaşı döneminde Türk-Fransız ilişkileri Fransız arşiv belgeleri açısından 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yetkin, H. & Solmaz, M. (1964). *Gaziantep savunmasında Şehit Şahin'in yeri*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları.
- Yetkin, H. (1962). *Gaziantep Savaşı hatıralarından derlemeler*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları.
- Yorulmaz, Ş. (Mayıs-Kasım 2005). Çukurova'da Kuva-yı Milliye yapılanmasının temel özellikleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 9 (35), 345-373.